

II. AZ ÁLLAMALAPÍTÁS DOKUMENTUMAI

A keresztény magyar állam megteremtése és európai elismertetése a magyarság történetében sorsdöntő jelentőségű esemény. Ennek köszönhető népünk megmaradása. Az első évezred Európájában csaknem száz nép próbálkozott meg ezzel valamilyen formában, s alig néhány tucat jutott el az államalapításig, jó néhányan az éppen ezredfordulón, a magyarsággal nagyjából egy időben. Az immáron egy évezrede történt eseményeknek viszonylag kevés írott dokumentuma maradt. Főleg keveset tudunk a részletekről. Az utóbbi évszázad régészeti kutatásai azonban egyre több olyan eredményt hoznak, amelyek révén ritkulnak múltunk fehér foltjai.

OKLEVELEK, LEVELEK

1001. A pannonhalmi kiváltságlevél

Az 1002-ben keletkezett elveszett, 1005 körül kiegészített és ezt követően további szöveg betoldásokkal hűvített eredeti oklevelet írásképeiben is hűen utánzó másolat, amelynek háttapjára Könyves Kálmán király viaszpecsétjét függesztették. Az eredetét III. Ottó német-római császár kancelláriájának egyik, a magyar királyi udvarba jött jegyzője készíthette. A négyszögletes királyi monogram (Stephanus rex) német mintát követ. A kutatók sokáig eredetinek, Szent István korában készültek hitték. Az oklevél ma a pannonhalmi monostor levéltárának különleges értékű dokumentuma. A Szt. Mártonnak szentelt monostor alapítója 996-ban Géza nagyfejedelem. Az oklevélnek egyes szám első személyben írott része (a Koppány ellen vívott háború) talán eredetileg külön oklevél lehetett, amelyet a 13. század első felében illeszthettek a többes szám első személyben fogalmazott másik oklevélszöveg keretébe. Kortó (ma Kurtó) helynév a mai Somogyvár község határában. Az oklevélben említett települések azonosítása: Halászok = Vének (?), Almásfüzitő, Tömördpuszta (Ma Komárom-Esztergom megyében), Varsány = Veszprémvarsány, Vág = Vágsellye (ma Szlovákia).

„Krisztus! Krisztus! A magasságbeli Úristen nevében. István, a magasságbeli Gondviselő kegyelméből a magyarok királya. Hisszük és valóban tudjuk, hogy ha az istentiszteletnek átengedett helyeket hatalommal és tisztelettel gyarapítjuk, azt nem csupán az emberi dicséret hirdeti, hanem az isteni jutalom is viszonzza. Ezért Isten szent egyháza és a mai mostani és jövőbeli hívünk tudja meg, hogy mi Szent Mártonnak a Pannónia fölötti hegyen levő monostora – amit még atyánk kezdett el, s amit Isten segítségével mi fejeztünk be lelkünk üdve és királyságunk megszilárdítása érdekében – apátjának, Anasztáz úrnak a közbenjárására, tanácsával és kívánságára a monostornak azt a kiváltságot engedélyeztük, amit a Monte Cassino-i Szent Benedek-monostor is birtokol, ugyanis ezen monostor testvéreinek szent imái miatt az előbb írt Anasztáz úr tanácsától és állandó segítségétől felbátorítva

győzedelmeskedtünk. Igyekeztem ugyanis az utódok emlékezetének megőrkíteni azt a különleges támogatást, amit Boldog Márton érdemei révén gyermekkoromban tapasztaltam. Mivel amidőn a háborúk vihara kitört, amelyben a németek és a magyarok között igen nagy viszály támadt, s különösen amikor belháború pusztítása fenyegetett, egy bizonyos Somogy nevű megye el akart engem üzni az atyai szék-ből, nagy bizonytalanság fogott el: milyen tanácsot adjak háborgó lelkemnek, hová forduljak? Ekkor Pázmány, Hont Orci vezérek és Domokos érsek úr jelenlétében fogadalmat tettem Szent Mártonnak, hogy ha az ő érdemei révén a belső és külső ellenségek fölött győzedelmeskedem, a mondott megye minden dolgából, prédiájából, földjéből, szőlőjéből, vetéséből és ványjából a tized és a vendégek bora – amely azon birtokain terem – ne a megyéspüspököt illesse, hanem inkább haladéktalanul ezen monostor apátja alá rendelem a mondott vezérek és számos ispán tanúsága alatt. Midőn pedig elhatározásom után győzelmet arattam, amit lelkemben megfontoltam, hatékony eszelekvéssel megvalósítani törekedtem, annál is inkább, mivel e hely kivételével nem voltak püspökségek és apátságok Magyarországon. Mivel, híveim, ha szabad volt püspökségeket és apátságokat felállítanom azon a helyen, ahol akartam, vajon nem tehettem azt bármely hellyel, amit csak akartam? És nehogy úgy tűnjék: Szent Mihály egyháza ki lett fosztva, s a megyéspüspök jogtalanságot vagy sérelmet szenvedett a tized beszédében, neki adtam a Kortó nevű udvarházat az alhoz tartozó emberekkel együtt. S ha pedig ő rendelkezésemmel szemben bármit is méltatlanul eszelekedne vagy kigondolna, tudja meg, hogy az ítélet napján Isten, az élők és holtak bírója előtt velem találja szemben magát. Hozzáfűzöm még ehhez, hogy e monostor legyen minden zaklatástól mentes, a szerzetesek bármely apátjuk távozása után szabadon választhatnak másik apátot, őt bármelyik püspökkel felszentelhetik, s bármely helyen s bármelyik püspöktől a rendeket fölvehetik. Más apát előtt pedig, mint ezen monostor atyja, ezen hely tisztelete és szentsége miatt kápolna ne haladjon, az apát pedig püspök módjára szandálban mondja a misét. Megparancsoljuk tehát üdvözítőnk, Jézus Krisztus urunk tanúsága alatt, hogy egyetlen érsek, püspök, hereg, határispán, ispán, alispán, vagy bármely nagy vagy kis [méltóságú] ember se merészeljen beavatkozni jogszolgáltatásaival ezen monostor apátjának engedélye nélkül a monostor ügyeibe a szolgák, földek, szőlők, tizedek halászat, folyópartok vonatkozásában. Aki ezt megtenné, 100 font jó minőségű aranyat fizessen, felét kincstárunknak, másik felét a nevezett monostornak és annak vezetőinek, s az örök kiátkozás bilincsében bűnhődjön mindörökké. S hogy ez hitelesebb legyen, jelen pergament saját kezűleg megerősítve megpecsételtetjük. István úr, a kiváló király jele. Domokos érsek, alkancellár készítette. Az úr megtestesülésének 1001. évében, a 15. indikcióban. Istvánnak, a magyarok első királyának második évében íratott és adatott át ezen kiváltságlevél. Ezen falvakat nevezte meg Sebestyén érsek és Ceba ispán a templom felszentelésekor: Halászkok, Füzegy, Bálványos, Tömörd, Hímed, Wisetcha, Varsány, Murin, Curtov, Vág. Minden mostani és jövőbeli javakból a pozsonyi vám harmadrésze.”

(Az államalapítás forrásai 1999. 38–45.)

A zoborhegyi apátság alapítóleveléből, 1002–1006 (?)

A Nyitra közelében emelkedő Zobor hegyén a pannonhalmi után valószínűleg egy évtizeddel alapított bencés monostort a bajor egyházban is kedvelt Szent Ipoly (Hippolitus) tiszteletére Szt. István király. Talán koronázása előtti kaphatott egy birtokátengedő oklevelet. A birtok jövedelméből épülhetett föl az első templom és monostor. Majd a koronázást követő években íródott (az azóta elveszett) végleges kiváltságlevél (adománylevél). Az adománylevélből a hitelesen István-korinak vélhető részt közöljük:

„...István a szent király, Nyitra vámjainak, a városban meg abban a Doardiban, amelyet Baba résznek hívnak, a Vágnak nevezett folyó mentén, az idők változása folytán ezek bárniben és bárini módon szaporodjanak vagy fogyjanak, harmadrészét adta Szent Hyppolitnak...”

(Püspöki Nagy Péter: Piacok és vásárok)

A pécsi püspökség alapítólevele (1009)

Fredetiye nem maradt meg, a 13. század elején készült másolatában a Szt. István korhoz képest tartalmi bővítések figyelhetők meg. A Szávuszentdemeter környéki Kőárkot (=római vízvezeték) utólag írták bele az oklevélbe. Zemony = Dunaföldvár.

A Szent Háromság és Oszthatatlan Egység nevében. István, Magyarország királya. Tudja meg minden mostani és jövőbeli hívünk, hogy mi az igen szent apostoli [pápa] egyetértésével, és az ő követé Azo püspök, továbbá valamennyi hívünk: érsekek, határispánok, ispánok, valamint kisebb [méltóságú] személyek jelenlétében elrendeltük a pécsi püspökség megalapítását Isten és minden szentje dicsőségére. Bonipertet tettük meg oda püspöknek. Kiváltságokkal láttuk el azt, és határait megerősítettük. Az első határt Zemony falucskától egészen Tápé faluig jelöltük ki, a másodikat Ozora [víztől] addig, míg el nem ér egy másik, Lupa nevű vizet, a harmadikat a Kapostól egészen az Almás vízig, a negyediket pedig, amelyet Kőároknak hívnak, a Dunától kezdődve a Száva folyónál végződik. És hogy hatalmunk ezen nemes eszelekedete állandóan és háborítatlanul maradjon fenn, az erről kiadott pergament pecsétünk rányomásával megpecsételtük. Istvánnak, Magyarország királyának jele. Ha valaki ezen határokat megsérteni merészelné a jövőben, fizessen 100 jó minőségű aranyfontot, felét kincstárunknak, másik felét a mondott püspökségnek és annak vezetőjének. És hogy az isteni harag eljövetelétől még inkább rettegjen, tudja meg, hogy az Atyaisten, a Fiú és a Szentlélek, valamint Isten dicsőséges szülőanyja: Mária és Szent Péter apostol – akinek tiszteletére állítatott föl az említett püspökség – örök átka bünteti majd, és Krisztus ítélőszéke előtt fog számot adni. Kelt a szeptember Kalendae-je előtti 10. napon, a 7. indikcióban, az

Úr megtestesülésének 1009. esztendejében, a kegyes István uralkodásának 9. évében. Történt Győr várában.”

(Az államalapítás forrásai 1999. 93–94.)

A veszprémi püspökség adománylevele (1009)

Eredeti példánya bizonyára Veszprém 1276-ban történt feldúlásakor semmisülhetett meg. A Szt. István kori oklevél szövegét a későbbi átírások csak kis mértékben változtatták meg. Érdemes figyelni rá, hogy csak a két Veszprémnél (püspökség és görög rítusú monostor alapítása) kapcsolatos oklevélben fordul elő a 318 egyházatya átokformula. A nikaiai első ökumenikus zsinaton résztvevő 318 atyát különleges tisztelet övezte az orthodox egyházban.

„A szent és oszthatatlan háromság nevében. István Isten kegyelméből a pannóniaiak királya. Ha kegyességünk nagyságából nemcsak legkedveltebbjeinknek, hanem élénk járuló híveinknek méltányos kéréseit is teljesítjük, különösképpen illő, hogy lelkünk teljéből a mennyieieknek igyekezvén szolgálni, szentegyházaink kérései iránt hajlandósággal legyünk, és azokat javakkal és birtokokkal ellátva felmagasztalni sürgős kötelességünknek ismerjük. Tudatjuk tehát Isten szent egyházának, valamint magunk minden élő és eljövendő hívével, hogy lelkünk üdvéért négy várat, név szerint Veszprémet, ahol a püspökség székhelye van, Fehérvárat, Kolon és Visegrád várat minden egyházunkkal, kápolnájunkkal és oltárainkkal, nemkülönben összes határainkkal és területünkkel Szent Mihály veszprémi egyházának rendeljük alá. Továbbá átengedjük, adjuk és adományozzuk királyi beleegyezésünkkel és hatalmunkkal az említett veszprémi egyháznak Kér nevű falut Veszprém megyében, ahol – mint mondottuk – a püspökség székhelye van és a Fehérvár megyében fekvő három falut, név szerint Ősít, Kért és Börgöndöt, ugyanígy Kolon vár területén egy falut, Marcallót, Visegrád megyéjében a Duna fölött fekvő falut, amelynek jobb oldalán az Apor-ügy nevű patak folyik; hasonlóképpen Füle nevű falut, amely Úrhida vár kerületében fekszik, minden törvényes haszonvételükkel és tartozékaikkal, úgymint szolgálóikkal és szolgálóikkal, rétjeikkel, szőlőikkel, szérűikkel, épületekkel, mezőkkel, földekkel, megművelt és meg nem művelt szántóföldjeikkel, halászzattal, vadászattal, vizeikkel és vízmedreikkel, malmokkal, utakkal, bárminemű jövedelmeikkel, hogy mindezeket, miként adtuk, az idők végéig megtámadhatatlanul birtokolja. És joga legyen Szent Mihály említett veszprémi egyházának, melyet a legszentebb István püspök adományoz, a mondott váraknak és falvaknak birtokolásához úgy, amint ezt előrebocsátottuk, valamint ahhoz, hogy ezeket a nevezett István püspöknek, aki ezt az egyházat kormányozza és az ő utódainak örök időkre alárendelje, elhallgattatva bárkinek az ellentmondását. Végezetül királyi hatalmunknál fogva parancsoljuk, hogy semmiféle herceg, határgrof, ispán, püspök, érsek, alispán, száznagy, bíró, adószedő, sem bárki más nagy vagy kis személyisége országunknak ne merészelje Szent Mihály veszprémi

egyházát a fent mondottaktól megfosztani, vagy bármely ingó és ingatlan, szerzett vagy szerzendő javaiban és mindazokban, amik az említett várakban, azok tartozékaiban és határaiban és a falvakban hozzá tartoznak, vagy bárhol is alája vannak rendelve, megrövidíteni, avagy e szentegyház püspökét, Istvánt és utódait háborgatni. Aki pedig jelen parancsunkat megszegné, vagy Szent Mihály említett veszprémi egyházának jötevé püspökét, Istvánt és utódait a fent írt egyházi javakban és adományokban háborgatni megkísérelné, tudja meg, hogy (nyolc) ezer font színaranyat kell fizetnie, felét kamaránknak, másik felét Szent Mihály veszprémi egyházának és kiváló püspökének, Istvánnak és utódainak, a 318 atya átka fogja őt sújtani, örök büntetés lesz osztályrésze, és a pokol tüzében fog örökké égni. Hogy ez nagyobb hitelű legyen és mindenki szorgosan betartsa, e levelet saját kezünkkel megerősítjük, és alján gyűrűs pecsétünk rányomásával megjelöltettük. István úr, a legbékésebb király jegye. (Kelt Súlyban, Szent István vértanú kápolnájánál. Az Úr megtestesülése után az 1009. esztendőben.)”

(István király emlékezete 45-46.)

SZENT ISTVÁN TÖRVÉNYEI

Az 56 fejezetre tagolt két törvénykönyv nem teljes. Legkorábbi – hiányos – 12. századi kézírata az Admonti kódex.

István király első törvénykönyve (1001 körül)

„Előszó a királyi törvényhez

Az isteni kegyelem uralkodása alatt.

A királyi méltóságnak a keresztény hit tápláló erejével véghezvitt alkotásai fényesebbek és erősebbek szoktak lenni más méltóságok műveinél. És mivel minden nép saját törvényei szerint él, ezért mi is, Isten akaratából országunkat igazgatván, a régi és új császárok példáját követve, törvényhozó elmélkedéssel meghatároztuk népünk számára: miképpen éljen tisztességes és békés életet. Hogy amiként isteni törvényekkel gazdagabbá lett, ugyanúgy világiakkal is legyen ellátva, hogy amennyire ama isteni törvények által a jók gyarapodnak, ugyanúgy bünhödjenek a gonoszok emezek által. Amiket pedig elhatároztunk, a következő sorokban jegyeztük le.

1. Az egyházi javak állapotáról

Bárkit is, aki a kevelység gögjétől pöffeszkedve, az Isten házát megvetendőnek véli, és az Istennek szentelt és az Isten tiszteletére a királyi mentesség védelme alá helyezett birtokokat gyalázzal illeti, vagy megkárosítami merészkedik, mint Isten házának megtámadóját és megsértőjét, közönségek ki. Illik, hogy magának a király úrnak a haragját is érezze, akinek jóakarátát megvetette és intézkedését megsértet-

te. Azért nem kevésbé parancsolja meg a király, hogy az általa engedélyezett mentességet mindenki, aki uralma alá tartozik, sértetlenül tartsa meg, és ne támogassa azokat, akik meggondolatlanul azt állítják, hogy nincs szükség egyházi vagyonra, vagyis olyanra, amit az uralkodók urának adtak át. Éppúgy a király oltalma alatt állnak ezek, mint az ő saját örökösei, és még nagyobb gondot fordítson rájuk, mert amennyivel nagyobb az Isten az embernél, annyival előbbre való a vallás ügye a halandók birtokainál.

Azért csalatkozik az, aki inkább a saját dolgaival diesecszik, mintsem az isteni-ekkel. Eme egyházi javaknak isteni rendelésből odaállított védelmezője és őre. azokat szorgalmas gondoskodással nemcsak megőrizni tartozik, hanem szaporítani is, és szükséges, hogy inkább azokat védelmezze és gyarapítsa, melyeket előbbre valóknak mondottunk, mint a sajátját.

5. A papok munkájáról

Tudjátok meg, testvérek, valamennyien, hogy a pap mindnyájatoknál többet dolgozik. Közületek ugyanis mindenké csak a saját munkáját végzi, ő pedig mind a magáét, mind az összesekét. És ezért, miképpen ő mindnyájatokért, úgy ti is mindnyájan őríte a legnagyobb buzgalommal tartoztok dolgozni, olyannyira, hogy ha szükség lenne rá, életeteket is feláldoztatok érte.

6. A magánvagyon királyi engedélyezéséről

Királyi hatalmunknál fogva elhatároztuk, hogy mindenkinek álljon szabadságában vagyonát felosztani, feleségének, fiainak s leányainak és rokonainak vagy az egyháznak adományozni, és ezt halála után se merje senki érvénytelené tenni.

7. A királyi javak megtartásáról

Különösen akarjuk, hogy miképpen mi másoknak megadtuk a lehetőséget, hogy javaik felett szabadon rendelkezhessenek, úgy azok a javak is, valamint vitézek, szolgák és bármi, ami királyi méltóságunkhoz tartozik, maradjanak meg változatlanul, s azokból senki semmit el ne raboljon vagy el ne vegyen, sem pedig valaki az említett dolgokból magának valamiféle előnyt szerezni ne merészljen.

8. A vasárnap megtartásáról

Ha valamely pap vagy ispán avagy más hívő személy valakit vasárnap ökrökkel lát dolgozni, vegyék el tőle az ökröt, és adják a várjobbágyoknak' elfogyasztásra. Ha pedig lovakkal dolgozik, vegyék el tőle a lovat, amit gazdája, ha akarja, ökörrrel megválthat, és az ökröt egyék meg, ahogy mondottuk. Ha pedig valaki más szerszámokkal dolgozik, vegyék el tőle a szerszámokat és ruháit, amelyeket ha akarja – bőrével megválthat.

9. Ugyanarról más

A papok pedig és az ispánok hagyják meg az összes falusi bíróknak, hogy ezek parancsára vasárnap mindenki menjen a templomba, öregek és fiatalok, férfiak és nők, kivéve azokat, akik a tüzet őrzik. Ha pedig valaki amazok hanyagsága folytán nem (tűz-) őrzés végett marad otthon, az ilyet verjék meg, és nyírják le.

10. A négy böjti időszak megtartásáról

Ha valaki hús evésével megsérti a mindenki előtt ismeretes négy böjti időszakot, akkor egy héten át bezárva böjtöljön.

11. A péntek megtartásáról

Ha valaki pénteken, amelyet az egész kereszténység megtart, húst eszik, egy héten át sötétbe zárva böjtöljön.

12. Azokról, akik gyónás nélkül halnak meg

Ha valaki oly megkeményedett szíví – ami távol legyen minden kereszténytől –, hogy bűneit jó tanács ellenére sem akarná a papnak meggyónni, az ilyen minden egyházi szertartás és könyörgések nélkül fekdődjön, mint a hitetlen. Ha azonban rokonai és hozzátartozói mulasztották el a papokat hívni, és ezért hal meg gyónás nélkül, gazdagítsák őt imádságokkal és vigasztalják könyörgésekkel, rokonai azonban hanyagságukért böjtöléssel vezekeljenek a papok ítélete szerint. Akik pedig hirtelen halálal halnak meg, azokat temessék el minden egyházi végtisztességgel, mivel az isteni végzések előlünk el vannak rejtve, és számunkra ismeretlenek.

13. A keresztény vallás megtartásáról

Ha valaki a keresztény vallás megtartását elhanyagolva és hanyag ostobaságtól megátalkodva az ellen bármí vétséget követ el, a vétek természetének megfelelően ítélje meg a püspök az egyházi törvények szabályai szerint. Ha pedig ellenszegüléstől indítatva a reá rótt büntetést vonakodnék nyugodtan elviselni, ismét ugyanazon büntetéssel fegyelmezzék, és ezt is megismételve összesen hét ízben. És ha mindezek után is konoknak és makacsnak találhatik, adják át a király bíróságának – tudniillik mint a kereszténység védelmezőjének.

14. A gyilkosságokról

Ha valaki haragra gyulladva, vagy dőlyfősségtől kevélyen szándékos gyilkosságot követ el, tudja meg, hogy tanácsunk végzése szerint száztíz aranypensát fog fizetni. Ebből ötvenet a király kincstárába kell vinni, ötvenet adjanak a rokonoknak, tízet pedig a bírácoknak és közbenjáróknak ajándékozzanak. A gyilkos ezenfelül az egyházi törvények rendelkezése szerint vezekeljen.

Ugyanarról más

Ha pedig valaki véletlenül öl meg bárkit is, tízenkét aranypensát fizessen, és ahogy az egyházi törvények parancsolják, vezekeljen.

Szintűgy a rabszolgák meggyilkolásáról

Ha valakinek a szolgája másnak a szolgáit megöli, a (gyilkos) szolgát adják a (megölt) szolga helyébe, vagy váltsa meg (ura), és (a gyilkos) vezekeljen, ahogy mondtuk.

Ugyanarról más

Ha pedig szabad 1° (ember) öli meg valakinek a szolgáját, az értékét térítse meg, és az egyházi törvények szerint vezekeljen.

15. Azokról, akik feleségüket ölik meg

Ha valaki az ispánok közül, megrögzött szívvel és lelkérel megfélelkezve, ami távol legyen a hűséget megtartók szívéből – felesége meggyilkolásával mocskolja be magát, a királyi tanács határozata szerint ötven tinóval egyezzék meg az asszony rokonaival, és vezekeljen az egyházi törvények parancsai szerint. Ha pedig valamilyen vitéz vagy gazdagabb ember esik ugyanazon bűnbe, ugyanazon tanács végzése szerint fizessen a rokonoknak tíz tinót, és vezekeljen, ahogy mondtuk. Ha pedig a népből való ember követi el ugyanezt a bűnt, öt tinóval egyezzék meg a rokonokkal, és vessék alá az említett bűjtöknek.

16. A kard kirántásáról

Hogy minden tekintetben erős és sértetlen béke honoljon mind az idősebbek, mind a fiatalabbak között, bármilyen jogállásuk legyenek is, teljességgel megtiltjuk, hogy valaki másnak a bántalmazására kardot rántsón. Ha ezt a jövőben vakmerőségtől ösztönöztetve megkísérelné, ugyanazzal a karddal ölje meg.

17. A hitszegőkről

Ha valaki a hatalmasok közül hitét beszennyezve, szívéet bemocskolva, s esküjét megtörve, hitszegés bűnét követi el, az esküszegésért keze elvesztésével fizessen, vagy ötven tinóval váltsa meg a kezét. Ha pedig a népből való ember lesz hitszegő, keze levágásával bünhődjék, vagy tizenkét tinóval váltsa meg azt, és bűjtőljön, ahogy az egyházi törvények rendelik.

18. A szabadosokról

Ha valaki könyörületeségtől vezéreltetve, saját rabszolgáit vagy szolgálóleányait tanúbizonyság mellett szabadsággal ajándékozza meg, úgy határoztunk, hogy halála után azokat, irigységtől vezéreltetve, senki szolgaságba visszavetni ne merészelje. Ha pedig szabadságot ígért, de halála miatt ezt kinyilvánítani nem tudta, hátramaradt feleségének, illetőleg fiainak legyen joga ugyanezt a szabadságot kinyilatkoztatni, és a férj lelki üdvéért szeretetlakomát rendezni, ahogyan akarják.

19. A templomba járásról és azokról, akik mise alatt mormognak és beszélgetnek

Azok, akik az istentisztelet hallgatására a templomba menvén, ott a misék szertartása alatt egymás közt mormognak és másokat zavarnak, haszontalan történeteket mesélgetve és nem figyelve a szent olvasmányokra és a lelki táplálékokra, ha idősebbek, dorgálják meg őket, és gyalázzal üzzék ki a templomból, ha pedig fiatalabbak és közrendűek, e nagy vakmerőségükért a templom előcsarnokában mindenki szeme láttára kötözzék meg, s ostorozással és hajuk lenyírásával fenyítsek meg őket.

20. Arról, hogy a rabszolgák és rabszolganők vádaskodását vagy tanúskodását uraikkal vagy úrnőikkel szemben ne fogadják el

Hogy ennek az országnak a népe a rabszolgák és rabszolganők mindennemű támadásától és vádaskodásától mentes és nyugodt maradjon, a királyi tanács határozata szerint teljességgel megtiltottuk, hogy bármiféle bűnyüben valamely szol-

gaszemélynek urával vagy úrnőjével szemben vádaskodását vagy tanúbizonyságát elfogadják.

21. Azokról, akik más rabszolgáinak szabadságot szereznek

Ha valaki meggondolatlanul másnak a rabszolgáját urának tudta nélkül a király vagy az ország vénei és főemberei elé vezeti, hogy levéve a szolgaság jármát, számára a szabadság kömnyebbségét szerezze meg, tudja meg, hogy ha gazdag, ötven tinót fog fizetni, amiből negyvenet a királynak kell adni, tízet pedig a szolga urának. Ha pedig szegény és alacsonyrendű, tizenkét tinót, amiből tíz a királynak jár, kettő pedig a szolga urának.

22. Azokról, akik szabadokat szolgaságba hajtanak

Mivel tehát Istenhez méltó, és az embereknek legjobb, hogy ki-ki életének futását a szabadság serényiségével végezze, a királyi végzés szerint elhatároztuk, hogy ezután az ispánok vagy katonák közül senki se merészeljen szabad személyt szolgaságba hajtani. Ha ezt dölyfösségének vakmerőségétől ösztönözve megtenni merészelné, tudja meg, hogy ugyanannyi kártérítést fog fizetni a sajátjából, s ez a kártérítés a király és az ispánok között osztassék szét, mint a többi.

Hasonlóképpen ugyanarról

De ha valaki, akit idáig szolgaságban tartottak, szabadsága védelmére törvényes ítélethez folyamodván, szabaddá lesz, elégedjék meg szabadsága élvezésével, és az, aki őt szolgaságban tartotta, semmi kártérítést ne adjon.

23. Azokról, akik más vitézeit magukhoz fogadják

Akarjuk, hogy mindegyik úrnak legyen meg a maga vitéze, és senki se beszélje rá valamelyik vitézt, hogy régi urát elhagyja, és hozzájöjjön, ebből ugyanis civakodás támad.

24. Azokról, akik más vendégeit magukhoz fogadják

Ha valaki jóakarattal vendéget fogad be, és ennek eltartásáról tisztességesen gondoskodik, a vendég, ameddig a megegyezésnek megfelelő eltartásban részesül, ne hagyja el eltartóját, és ne vigye másvalakihez az ő szolgálatát.

25. Azokról, akik megostorozzák a saját (embereiket) keresőket

Ha valakinek vitéze vagy szolgája máshoz szökik, és az, akinek vitéze vagy szolgája elszökött, követet küld ezek visszahozására, és ezt a követet ott bárki megveri és megostorozza, előkelőink gyűlésén úgy határoztunk, hogy az ilyen verkedő tíz tinót fizessen.

26. Az özvegyekről és árvákról

Különösképpen akarjuk, hogy az özvegyek és árvák is legyenek a mi törvényünknek részesei ilyen módon, hogy ha valaki özvegyen marad hátra fiaival és leányaival, és ígéretet tesz, hogy őket felneveli, és velük marad, amíg csak él, legyen meg neki az a tőlünk nyertjoga, hogy ezt megtehesse, és senki ne kényszerítse őt újabb házasságba. Ha azonban fogadalmát megváltoztatva, ismét férjhez akar men-

ni, és az árvákat el akarja hagyni, az árvák vagyonából egyáltalán semmit ne követelhesen magának, csupán az őt illető ruhákat.

Hasonlóképpen az özvegyekről

Ha pedig valaki gyermek nélkül marad özvegyen, és azt ígéri, hogy megmarad özvegyiségében újabb házasság nélkül, akarjuk, hogy legyen hatalma minden javai felett, és bármit akar azokkal tenni, megtehesse. Halála után azonban e javak szálljanak vissza férje rokonaira, ha vannak rokonai, ha pedig nincsenek, a király legyen örököse.

27. A leányrablásról

Ha valaki a vitézek közül szemérmertlenségtől bemoeskolva, valamely leányt szüleinek engedélye nélkül feleségül elrabol, elrendeltük, hogy a leányt adja vissza szüleinek, még akkor is, ha valami erőszakot követett el rajta, és a rabló tíz tinót fizessen a rablásért, még ha később ki is békül a leány szüleinek. Ha pedig valamely szegény és a népből való merészkedik ezt elkövetni, öt tinó kártérítést fizessen a rablásért.

28. Más szolgálóival fajtalankodókról

Hogy a szabadok mecsoktalanul megőrizték szabadságukat, mihez tartás végett szabályt akarunk nekik adni. Aki ezt áthágva, másnak a szolgálójával fajtalankodik, tudja meg, hogy bűnben vétkes, és ezért a bűnért első esetben korbácsolják meg és nyírják le. Ha pedig másodszor is fajtalankodik ugyanazzal, ismét korbácsolják meg és nyírják le. Ha pedig harmadszor is, legyen rabszolga a szolgálóval együtt, vagy váltsa meg magát. Ha pedig a szolgáló teherbe esik tőle, és szülni nem tud, hanem szülésben meghal, kárpótolja őt másik szolgálóval.

A rabszolgák fajtalankodásáról

Ha valakinek rabszolgája másnak szolgálójával fajtalankodik, őt is korbácsolják meg és nyírják le. És ha a szolgáló tőle teherbe esik, és a szülésben meghal, a szolgálóját adják el, és árának felét adják a szolgáló urának, másik fele pedig maradjon a szolgáló urának.

29. Azokról, akik rabszolganőt vesznek feleségül

Hogy senki azok közül, akiket szabad névvel becsünek meg, valakinek valami jogtalanságot ne merjen okozni, tilalmat és szabályt állítottunk fel, amennyiben ezen a királyi gyűlésen elhatároztuk, hogy ha valamely szabad ember a rabszolganő urának tudtával másnak a rabszolganőjét választja feleségül, elveszítvén saját szabadságának élvezését, örökös rabszolgaságra vettessék.

30. Azokról, akik feleségük elől külföldre menekülnek

Hogy mindkét nem meghatározott törvény alatt maradjon, és mindenjogtalanság nélkül élhessen, ebben a királyi törvényben elrendeltük, hogy ha valaki szemtelenségből feleségének megutálása miatt hazájából elmenekül, az asszony mindent, ami férjének birtokában volt, bírjon mindaddig, amíg férjét vissza akarja várni, és senki se merészkedjék őt más házasságba kényszeríteni. És ha magától férj-

hez akar menni, szabad legyen neki, az őt megillető ruhákat magához véve és egyébjavakat otthagya, házasságra lépni. És ha a férj ezt hallván visszatér, ne legyen neki szabad más feleséget venni az övéen kívül, csak a püspök engedélyével.

31. Az asszonyok tolvajlásáról

Mivel már az is mindenki számára visszatartó és mindenki előtt utálatos, ha a férfinem lopást követ el, és még sokkal inkább, ha az asszonyi nem; a királyi tanács szerint elhatároztatott, hogy ha valamely férjes asszony lopást követ el, férj e váltsa meg, és ha másodszor ugyanabba a bűnbe esik, hasonlóképpen váltsa meg, ha pedig harmadszor is, adják el.

32. A szállások felgyújtásáról

Ha valaki ellenségeskedésből másnak az épületeit tüzzel elhamvasztja, úgy határozunk, hogy mind az épületeket építse fel, mind pedig ami felszerelés elégett, és azonkívül adjon tizenhat tinót, ami negyven solidust ér.

33. A boszorkányokról

Ha valami boszorkányt találnak, bírói szokás szerint vezessék az egyházba, és adják át a papnak böjtölés végett és a hitben való oktatásra, böjtölés után pedig menjen haza. Ha másodszor is ugyanabban a bűnben találják, hasonló vezeklésnek vessék alá, vezeklés után pedig az egyház kulcsát a mellére, homlokára és a vállai közé kereszt alakjában süssék rá, és menjen haza. Ha pedig harmadszor is, adják át a bírának.

34. A varázslókról

Hogy az Isten teremtménye a rosszindulatú embereknek minden ártalmától mentes maradjon, és senki mástól ne kelljen veszteséget elszenvednie, csupán az Istentől, aki a gyarapodást is adja, a tanács végzése szerint nagy tilalmat és rendszabályt állítunk a kuruzslók és varázslók elé, hogy semmiféle személy ne merjen varázslással vagy kuruzslással bárkit is elméjének állapotában megrontani vagy megölni. Mégis, ha valaki, akár férfi, akár nő, a jövőben ezt merészelné, adják át a varázslással megrontott kezeire vagy rokonai kezére, hogy azok akaratak szerint ítélkezzenek fölötte. Ha pedig jóslással foglalkozókat találnak, amit a hamuban csinálnak hasonló módon, a püspökök ostorozással javítsák meg őket.

35. A házak megtámadóiról

Akarjuk, hogy erős béke és egyetértés legyen öregek és fiatalok között, mint az apostol mondja: Mindnyájan egyetértők legyetek stb. És senki se merjen mást megtámadni. Ugyanis ha ennek az általános gyűlésnek a határozata után valaki az ispánok közül olyan konok lenne, hogy otthonában keresne fel valakit, hogy őt elveszítse és javait feldúlja, ha a tulajdonos otthon van, és (az illető) vele harcolni kezd, vagy őt megöli, bűnhődjék a kard kirántásáról hozott törvény szerint. Ha azonban az ispán esik el, elégtétel nélkül feküdjön. Ha pedig nem személyesen megy el, hanem katonáit küldi, száz tinóval tegye jóvá a támadást. Ha pedig valamely katona támadja meg a másik katonának udvarát és házát, tíz tinóval tegye jó-

vá a támadást. És ha a népből való ember támadja meg valamely hozzá hasonlóak a kunyhóját, öt tinót fizessen a támadásért.

István király második törvénykönyve (1030-1038 között)

1. A király adományáról az egyháznak

Tíz falu építsen egy templomot, amelyet két házzal, ugyanannyi rabszolgával lássanak el, lóval és kancával, hat ökörrel és két tehénnel és harminc aprójószággal. Ruhákról és oltártakarókról a király gondoskodik, papról és könyvekről a püspök.

2. A királyi adományok öröklőről

Hozzájárultunk tehát az egész szenátus (azon) kéréséhez, hogy mindenki szabadon rendelkezék mind a saját (öröklött) vagyona, mind a királytól nyert adományok felett, míg él – kivéve, ami püspökséghez és ispánsághoz tartozik –, és halála után fiai hasonló tulajdonjoggal örököljenek. És senkinek se kelljen valamely vétek miatt birtokainak pusztulását szenvednie, kivéve ha a király halálára vagy az ország elárulására összeesküvést szőtt, vagy idegen országba menekült; ekkor ugyanis javai a király birtokába jussanak. De ha valakiről törvényesen megállapítást nyert: hogy a király halálára, vagy a királyság elárulására törekedett, az ilyen halálos ítélet alá essék, javai azonban változatlanul szálljanak át ártatlan gyermekeire, akik bántódás nélkül maradjanak.

3. A rabszolgákról és a rabszolgák gyilkosairól

Ha valakinek a rabszolgája másnak a rabszolgáját megöli, a gyilkosnak az ura a szolga értékének felét fizesse kártérítésül a megölt rabszolga urának, ha tudja: ha pedig nem, akkor negyven nap elteltével adják el a szolgát, és árán osztozzanak meg.

4. Az ilyennek a megszabadításáról

Az olyan rabszolgát, aki szabad embert ölt meg, ura, ha úgy tetszik, száztíz tinóval váltsa meg, vagy adja át.

5. A rabszolgák felszabadításáról

Ha valaki idegen rabszolgáknak megkisérel szabadságot szerezni, ahány rabszolgát akar felszabadítani, ugyanannyi szolgát adjon, akik közül kétharmad rész a királynak, egyharmad a rabszolgák urának (adassék). A király pedig a maga részéből egyharmadot adjon az ispánnak.

6. A rabszolgák tolvajlásáról

Ha valaki a szabadok közül lopást követ el, úgy határoztunk, hogy eme törvény szerint adjon elégtételt: ha először: váltsa meg magát, ha tudja; ha pedig nem tudja, adják el. Ha pedig eladása után is lopást követ el, a rabszolgákról szóló törvény szerint bűnhődjék.

7. Úgyszintén

Ha másodszor (követ ellopást a szabad ember), hasonló törvény alá essék; ha pedig harmadszor is, élete vesztésével bünhődjék.

8. A királynak nyújtandó elégtételről

Ha valaki az ispánok közül a király részét elsikkasztja, adja vissza a csalást, és annak kétszeresével adjon elégtételt.

9. A megokolatlan fellebbezésről

Ha valaki a vitézek közül az ő ispánja által igazságosan hozott ítéletet megvetve, a királyhoz fellebbez, azért, hogy ispánját igazságtalannak tüntesse fel, tíz aranypensát fizessen az ő ispánjának.

10. Az ispán hatalmaskodásáról

Ha az ispánok közül valaki valamilyen ürüggyel egy vitéztől elvesz valamit, adja vissza, és azonfelül a sajátjából ugyanannyit (adjon).

11. A hazugság büntetéséről

Ha pedig a vitézek közül valaki az általa önként adott ajándékról hazug módra azt állítja, hogy azt erőszakkal vették el tőle, vesztse el ezt, és ezenkívül ugyanannyit fizessen (büntetésül).

12. A kard(-rántás) büntetéséről

Ha valaki karddal embert öl, ugyanazon karddal öljék meg őt.

13. A testesonkitásról

Ha pedig valaki kirántott karddal másvalakit megesonkít, akár a szemén, akár a lábán, akár a kezén, testének hasonló sérelmét szenvedje.

14. A karddal való megsebesítésről

Ha pedig valaki karddal megsebez valakit, és a megsebesített a sebből teljesen felgyógyul, az, aki a sebet ejtette, a gyilkosságra kiszabott elégtételt fizesse meg.

15. A kard kirántásáról, ha sebesítés nem történik

Ha valaki dühtől eltelve kardot ránt, de nem üt meg senkit, csupán a kardrántásért a gyilkosságra kiszabott elégtétel felét fizesse meg.

16. A királyi udvar vagy a vár élére állított rabszolgák tanúbizonyságáról

Ha (a király) a rabszolgák közül valakit királyi udvar vagy vár élére állít, annak tanúskodását az ispánok között kell elfogadni.

17. A király és a királyság elleni összeesküvésről

Ha valaki a király vagy a királyság ellen összeesküvést sző, menedéket ne találjon az egyházban. És ha valaki a király élete vagy méltósága ellen bármilyen módon bármiféle összeesküvést szőni megkísérel, avagy olyannal, aki effélet megkísérel, tudva egyetért, ki kell átkozni és az összes hívek közösségéből kirekeszteni.

ni. És ha valaki ilyesféle személyt ismer, és – bár bizonyítani tudná – nem jelenti fel, az előbb mondott büntetés alá essék.

Úgyszintén, ha a szolga urát, ha a katona ispánját megöli.

18. A tizedről

Ha valakinek az Isten tízet adott egy évben, a tizedik részt adja Istennek, és ha valaki tizedét elrejtí, kilenc részt fizessen. És ha valaki a püspöknek elkülönített (félretett) tizedet meglopja, mint tolvajt ítélik meg, és az ebből eredő jóvátétel teljesen a püspöké legyen.

19. Az ispánok álnokságáról

Ha valaki álnokságból azt mondja valamelyik ispánnak vagy más hű személynek: „Hallottam a királyt a te vesztedre szólni”, és ez rábizonyul, vesszen el.

20. A eselszövökről

Ha valaki hamis bizonytságot vagy eselszövő beszédet terjeszt mások között, és hallgatásra kéri őket, hogy az ördög ravaszsága által őket egymástól szétválassza, hazug nyelvének kétszeres váltságdíját fizesse a hazugság vétkéért. Ha csak egy személynek szólt, nyelvétől fösszak meg.

22. Hogy a tolvaj tanúbizonyosságát ne fogadják el

Ha valaki azok közül, kiket közönségesen udvarnokoknak mondanak, lopást követ el, a szabadok törvénye szerint ítélik meg, az ilyenek tanúbizonyosságát azonban (ezután) a szabadok között ne fogadják el.

(István király emlékezete 25–39.)

Szent István intelmei fiához, Imre herceghez

„A mi urunk Jézus Krisztus nevében. Kezdődik Szent István király törvénye.

Mivel megértem s mélyen átérzem, hogy amit csak Isten akarata megteremtett, s nyilvánvaló eleve elrendelése elrendezett mind a kiterjedt égboltozaton, mind az egybefüggő földi tájakon, azt törvény élteti s tartja fenn, s mivel látom, hogy mindazt, amit Isten kegyelme bőséggel adott az élet előnyére és méltóságára, tudniillik királyságokat, konzulságokat, hercegségeket, ispánságokat, főpapságokat s más méltóságokat, részben isteni parancsok és rendeletek, részben világiak, valannint a nemesek meg az élemedett korúak tanácsai és javaslatai kormányozzák, védik, osztják fel és egyesítik, s mivel bizonyosan tudom, hogy minden renden valók a föld hármely részén, bármilyen méltóságot viseljenek, nemcsak kíséretüknek, híveiknek, szolgálóknak parancsolnak, tanácsolnak, javasolnak, hanem fiaiknak is, úgy hát én sem restellem, szerelmetes fiam, hogy neked még életemben tanulságokat, parancsokat, tanácsokat, javaslatokat adjak, hogy velük mind a magad, mind alattvalóid életmódját ékesítsd, ha majd a legfőbb hatalom engedélyével utánam

uralkodni fogsz. Illik pedig, hogy odaadó figyelemmel hallgatván eszedbe vésd apád parancsait, az isteni bölcsesség intelme szerint, mely Salamon szájából szól: „Hallgasd, fiam, a te atyádnak erkölcsi tanítását, és a te anyádnak el ne hagyj oktatását, így sokasulnak meg néked a te életednek esztendei.” Ebből a mondásból tehát észbe veheted, ha azt, amit atyai gyöngédséggel parancsolok, megveted – távol legyen! –, nem szívelnek többé sem Isten, sem az emberek. De halljad az engedetlen parancsszegők esetét és vesztét. Ádám ugyanis, kit az isteni alkotó, valamennyi létező teremtménye a maga hasonlatosságára formált, s minden méltóság örökösévé tett, szétörte a parancsok bilincset, s nyomban elvesztette a magas méltóságokat meg a paradicsombéli lakást. Isten régi, kiválasztott s kivált kedvelt népe is, amiért szétszaggatta a törvények Isten ujjával kötözött kötelékét, különb-különbféleképpen pusztult el: részben ugyanis a föld nyelte el, részben tűz emésztette el, részint egymást koncolta fel. Salamon fia is, félrevertve apja békéltető szavait, gögjén pöffeszkedve kardcsapásokkal fenyegette a népet apja ostorsuhintásai helyett, azért sok rosszat türt el országában, végül is kivetették onnan. Hogy ez véled ne történjék, fogadj szót, fiam; gyermek vagy, gazdagságban született kis cselédem, puha párnák lakója, minden gyönyörűségben dédelgetve és nevelve, nem tapasztaltad a hadjáratok fáradalmait s a különféle népek támadásait, melyekben én szinte egész életemet lemorzsoltam. Itt az idő, hogy többé ne puha kásával étessenek, az téged csak puhánnyá s finnyássá tehet, ez pedig a férfiaság elvesztegetése s a bűnök csilolója és a törvények megvetése; hanem itassanak meg olykor fanyar borral, mely értelmeket tanításomra figyelmessé teszi. Ezeket előrebocsátván térjünk a tárgyra.

Fejezetekre osztás

A katolikus hit megőrzéséről

Az egyházi rend becsben tartásáról A főpapoknak kijáró tiszteletéről

A főemberek és vitézek tiszteletéről

Az igaz ítélet és a türelem gyakorlásáról

A vendégek befogadásáról és gyámolításáról A tanács súlyáról

A fiak kövessék az elődöket Az imádság megtartásáról

A kegyességről és az irgalmasságról, valamint a többi erényről

I. A katolikus hit megőrzéséről

Mínthogy a királyi méltóság rangját csakis a hívők és a katolikus hitet vallók nyerhetik el, ezért parancsainkban a szent hitet tesszük az első helyre. Ha a királyi koronát meg akarod becsülni, legelőször azt hagyom meg, tanácsolom, illetve javaslom és sugallom, kedves fiam, hogy a katolikus és apostoli hitet akkora buzgalommal és éberséggel őrizd, hogy minden Istentől rendelt alattvalódnak példát mutass, s valamennyi egyházi személy méltán nevezzen igaz keresztény hitvallású férfinak; e nélkül bizony, tudd meg, sem kereszténynek, sem az egyház fiának nem mondanak. Akik ugyanis hamisat hisznek, vagy a hitet jó cselekedetekkel teljessé nem teszik, fel nem ékesítik, mínthogy a hit cselekedetek híján meghal, sem itt nem uralkodnak tisztességgel, sem az örök uradalomban vagy koronában nem lesz részüik. Ám ha a hitnek pajzsát tartod, rajtad az idvesség sisakja is. Mert e lelki fegy-

verekben szabályszerűen harcolhatsz láthatatlan és látható ellenségeid ellen. Hiszen az apostol ezt mondja: „Nem koronáztatik meg, csak aki szabályszerűen küzd.” A hit tehát, melyről beszélek, a következő: higgy erősen a mindenható Atyaistenben, minden létező létrehozójában, és az ő egyszülött fiában, a mi Urunkban, Jézus Krisztusban, kit az angyal meghirdetett, ki Szűz Máriától született, az egész világ üdvösségéért, a keresztfán szenvedett, és a Szentlélekben, ki a prófétákból s az apostolokból, valamint az evangélistákból szólott, mint egyetlen tökéletes, oszthatatlan, szeplőtelen istenségben, és kétely hozzád ne férjen. Ez a katolikus hit, melyben (miként Athanasius mondja) ha akárki híven és erősen nem hisz, semmiképp sem üdvözüi. Ha valamikor uralmad alatt akadnának olyanok - távol legyen! -, kik az így egységbe fűzött Szentháromságot megosztani vagy kisebbiteni vagy nagyobbítani próbálják, tudd meg: az eretnység fejének szolgálói azok, és nem a szentegyház fiai. Az ilyeneket pedig ne gyámolítsd, ne védelmezd; hogy magad is ellenségnek és bosszulónak ne mutakozz. Mert az efféle emberek a szentegyház népét nyomorultul megrontják és szétszórják. Hogy ez ne történjék meg, különös gondod legyen.

II. Az egyházi rend becsben tartásáról

A királyi palotában a hit után az egyház foglalja el a második helyet, az egyház, melynek első ízben a mi fejünk, tudniillik Krisztus vetette el magját, majd az ő tagjai, vagyis az apostolok és szent atyák ültették át, meggyökerezítették erősen, s elterjesztették az egész földkerekségen. És ámbár mindig hajt új sarjat, más helyeken mégis mintegy réginek tartják; itt viszont, kedves fiam, a mi birodalmunkban eddig még mint ifjú, friss hajtást prédikálják. Épp ezért kíván meg szemfülesebb és szembetűnőbb öröket, nehogy a jó, amivel az isteni kegyelem bennünket mérhetetlen irtalmában érdemtelenül elárasztott, tunyaságod és restséged, valamint hanyagságod miatt megromoljék s megsemmisüljön. Mert ha ki a szentegyház méltóságát csorbitja, azon munkál, hogy Krisztus testét esonkítsa. Hiszen maga az Úr mondta Péternek, akit a szentegyház őrzőjévé és felügyelőjévé emelt: „Te Péter vagy, és ezen a kösziklán építem fel az én anyaszentegyházamat.” Ő ugyanis önmagát nevezte kösziklának, s nem ám fából avagy kőből épült egyházzal beszélt, hanem az újonnan nyert tömeget, a kiválasztott népet, Isten nyáját, mely hitben kioktattatott, keresztségben megmosatott, kenettel olajoztatott, hívta a saját magára épült szentegyháznak. Ha valaki lázában e szentegyház tagjait vagy kicsinyeit megbotránkoztatja, az evangélium tanítása szerint méltó arra, „hogy malomkővet kössenek a nyakára és a tenger mélységébe vessék” azaz a hatalom méltóságából kivetik, és az igazak egyházán kívül marad a világi nyomorúságban, mint valami pogány és jövedelembérlő. Így hát, fiam, napról napra virágzó szorgalommal kell örködnöd a szentegyházon, hogy inkább gyarapodjék, mintsem fogyatkozzék. Azért is nevezték az első királyokat nagyságosnak, mert az egyházat nagyobbították. Te is ezt tegyed, hogy koronád híresebb, életed boldogabb és hosszabb legyen.

III. A főpapoknak kijáró tiszteletről

A királyi trón ékessége a főpapoknak rendje, ezért a királyi méltóságban ők kerülnek a harmadik helyre, kedves fiam, ők legyenek főembereid, úgy vigyázz a főpapokra, mint a szemed világára. Ha ők jóindulatúak véled, ellenségtől nem kell félned. Hiszen ha ők megbecsülnek, bátran foghatsz mindenhez, imádságuk ajánl téged a mindenható Istennek. Őket állította ugyanis Isten örül az Isten népe fölé, és őket tette meg a lelkek felvigyázóivá, valamint az egész egyházi méltóság és isteni szentség részeseivé és osztóivá. Mert nélkülük királyok nem is állíttatnak, nem is országolnak. Az ő közbenjárásukra törlik el a vétkezők vétkeit. Ha irántuk az igazi szeretetet tanúsítod, magadat is kétségkívül megjobbitod, országodat is tisztességgel igazítod. Mert az ő kezükbe van lerakva a bűnből oldás és bűnbe kötés hatalma. Mert örök testámentumot hagyott nekik Isten, és elkülönítette őket az emberektől, a maga nevében és szentségében osztozott velük, és az istenes Dávid király szavával megtiltotta, hogy az emberi világ gáncsolja őket: „Meg ne illessétek az én felkentjeimet!”? Az illeti meg ugyanis Isten felkentjeit, ki az isteni és kánoni végzéssel szembeszállva a szent renden való férfiakat hamis vádaskodásokkal mocskolja és nyilvánosság elé hurcolja. Teljességgel megtiltom, fiam, hogy így cselekedj, ha boldogan akarsz élni, királyságod megbecsülni, mert az ilyen dolgok sértik Istenet elsősorban. Ha esetleg valamelyik azok közül, akiről szó van, kárhoztatásra méltó vétékbe esik – távol legyen! –, dorgáld meg öt háromszor, négyszer is négyszemközt az evangélium tanítása szerint. Ha akkor intelmeidet nem hallgatja meg, nyilvánosan kell megfedni a következők alapján: „Ha rád nem hallgat, mondd meg a gyülekezetnek.” Mert ha e rendet megtartod, dicső koronádat teljességgel felmagszталod.

IV. A főemberek és vitézek tiszteletéről

Az uralom negyedik dísze a főemberek, ispánok, vitézek hűsége, erőssége, serénysége, szívessége és bizalma. Mert ők országod védőfalai, a gyengék oltalmazói, az ellenség pusztítói, a határok gyarapítói. Legyenek ők, fiam, atyáid és testvéreid, közülük bizony senkit se hajts szolgaságba, senkit se nevez szolgának. Katonáskodjanak, ne szolgáljanak, uralkodj mindannyiukon harag, gög, gyűlölség nélkül, békésen, alázatosan, szelíden; tartsd mindig eszedben, hogy minden ember azonos állapotban születik, és hogy semmi sem emel fel, csakis az alázat, semmi sem taszít le, csakis a gög és a gyűlölség. Ha békeszerető leszel, királynak és királyfiának mondanak, és minden vitéz szeretni fog; ha haraggal, gögösen, gyűlölködve, békétlenül kevélykedsz az ispánok és főemberek fölött, a vitézek ereje bizonytalanságba borítja a királyi méltóságot, és másokra száll királyságod. Ettől óvakodva az erényed szabta mértékkel irányítsd az ispánok életét, hogy vonzalmaddal felővezve a királyi méltósághoz mindig háborítatlanul ragaszkodjanak, hogy uralkodásod minden tekintetben békés legyen.

V. Az igaz ítélet és a türelem gyakorlásáról

A türelem és az igaz ítélet a királyi korona ötödik cífrázása, Dávid király és próféta mondja: „Isten, a te ítéletedet add a királynak.” És ugyanő másutt: „A királynak tisztessége szereti az igaz ítéletet.” A türelemről így beszél Pál apostol: „Türelemesek legyetek mindenki iránt.” És az Úr az evangéliumban: „A ti béketűrőstök által nyertek meg lelketeket.” Ehhez tartsd magad, fiam: ha becsület akarsz szerezni királyságodnak, szeresd az igaz ítéletet; ha hatalmadban akarsz tartani lelkedet, türelmes légy. Valahányszor, kedves fiam, ítéletet érdemlő ügy kerül eléd, vagy valamely főbenjáró bűn vádlottja, türelmetlenül ne viselkedjél, esküvel se erősködjél, hogy megbünteted; bizony ez ingatag lenne és mulandó, mert a bolond fogadalmat megszegi az ember; és ne ítélkezz te magad, nehogy királyi méltóságodban a hitvány ügyben forgolódva folt essék, hanem az efféle ügyet inkább bírákhoz utasítsd, az ő megbízatásuk, hogy a törvény szerint döntsenek. Óvakodj bírónak lenni, ám örülj királynak lenni s nevezetelni. A türelmes királyok királykodnak, a türelmetlenek pedig zsamokoskodnak. Ha pedig egyszer olyasvalami kerül eléd, amelyben ítéletet hozni méltóságoddal összefér, türelemmel, irgalommal, esküdözés nélkül ítélkezz, így lesz majd koronád dicséretes és ékes.

VI. A vendégek befogadásáról és gyámolításáról

A vendégek s a jövevények akkora hasznot hajtának, hogy méltán állhatnak a királyi méltóság hatodik helyén. Hiszen kezdetben úgy növekedett a római birodalom, úgy magasztaltattak fel és lettek dicsőséggessé a római királyok, hogy sok nemes és böles áradt hozzájuk külön-külön tájakról. Róma bizony még ma is szolga volna, ha Aeneas sarjai nem teszik szabaddá. Mert amiként külön-külön tájakról és tartományokból jönnek a vendégek, úgy külön-külön nyelvet és szokást, külön-külön példát és fegyvert hoznak magukkal, s mindez az országot dicsíti, az udvar fényét emeli, s a külföldieket a pöffeszkedéstől elrettenti. Mert az egynyelvű és egyszokású ország gyenge és esendő. Emmélfogva megparancsoltam neked, fiam, hogy a jövevényeket jóakaratóan gyámolítsad és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak. Ha pedig le akarnád rombolni, amit építettem, vagy szétszórni, amit összegyűjtöttem, kétségkívül igen nagy kárt szenvedne országod. Hogy ez ne legyen, naponta nagyobbítsd országodat, hogy koronádat az emberek nagyságosnak tartsák.

VII. A tanács súlyáról

A királyi emelvényen a tanács a hetedik helyre tart igényt. A tanács állít királyokat, dönti el az ország sorsát, védelmezi a hazát, csendesíti a csatát, győzelmeiket ő arat, kerget támadó hadat, behívja a barátokat, városokat ő rakat, és ő ront le ellenséges várakat. Minthogy pedig a tanácsnak ekkora haszna van, ostoba, pöffeszkedő és középszerű emberekből összeállítani, én úgy vélem, mit sem ér; hanem a tekintélyesebbek és a jobbak, a bölcebbek és a legmegbecsültebb vének ajkán formálódjék és csiszolódjék. Ezért, fiam, az ifjakkal és a kevésbé bölcsekkel ne tanácskozz, ne is kérj tőlük tanácsot, csak a gyűlés véneitől, kiknek koruk és bölcsességük miatt megfelel ez a feladat. Mert a királynak szóló tanács zárva legyen a bölcs szívben, ne terjessze a bolondok szelessége. Ha ugyanis a bölcsekkel jársz,

bölcs leszel, ha a bolondokkal forgolódsz, társul adod magad hozzájuk, szól a Szentlélek Salamon által: „Aki jár a bölcséssel, bölcsék barátja lesz, nem a bolondokhoz lesz hasonlatos.” És Dávid zengi: „A szenttel szent lész, és az ártatlan férfúval ártatlan lész és a választottal választott lész, és az elfordulttal elfordulsz.” Ezért hát ki-ki életkorának megfelelő dologban forgolódjék, tudniillik az ifjak fegyverben, a vének a tanácsban. Egyébként az ifjakat mégsem kell teljesen kiűzni a tanácsból; ámde ahányszor velük tanácskozol, még ha életre való is az a tanács, mindig terjeszd az öregek elé, hogy minden cselekedetedet a bölcsesség mértékével mérhesd.

VIII. A fiak kövessék az elődöket

Öseink követése foglalja el a királyi méltóságban a nyolcadik helyet. A legnagyobb királyi ékesség, az én tudásom szerint, a király-elődök után jární, a szülöket utánozni. Aki ugyanis megveti, amit megszabtak atyai elődei, az isteni törvényekre sem ügyel. Mert az atyák azért atyák, hogy fiaikat gyámolítsák, a fiak pedig azért fiak, hogy szüleiknek szót fogadjanak. Aki atyjával szemben áll, Isten ellenségének áll. Mert minden engedetlen Istennel áll szemben. És az engedetlenség szeletje a korona virágait szórja szerte. Az engedetlenség valójában pestis az egész királyságban. Ezért, kedves fiam, apád rendeletei, vagyis az én rendeleteim, mindig legyenek szemed előtt, hogy szerencsédet mindenütt királyi gyeplő igazgassa. Az én szokásaimat pedig, melyekről látod, hogy a királyi méltósággal összeférnek, a kétkedés minden béklyója nélkül kövessed. Mert nehéz lesz megtartani e tajan királyságot, ha szokásban nem utánzod a korábban királykodó királyokat. Mely görög kormányozta a latinokat görög módra, avagy mely latin kormányozta a görögöket latin módra? Semelyik. Ezért hát kövesd szokásaimat, a tied közt kimagasló így leszel, s az idegenek dicséretére szert így teszel.

IX. Az imádság megtartásáról

Az imádság megtartása a királyi üdvösség legnagyobb járuléka, ezért a királyi méltóság kilencedik regulájában pendül meg. A folytonos imádkozás: a bünöktől megtisztulás és feloldozás. Te pedig, fiam, valahányszor Isten templomához járulsz, hogy Istent imádd, Salamonnal, a király fiával, magad is király lévén, mindig mondjad: „Küldd el, uram, a bölcsességet a te nagyvottnak székétől, hogy velem légyen és velem munkálkodjék, hogy tudjam, mi légyen kedves nálad minden időben.” És ismét: „Uram atyám, én életemnek Istene, ne hagyj engem álnökságnak gondolatában, az én szemeimnek ne adj kevélységet és a gonosz kívánságot távoztasd el tőlem, Uram. Vedd el tőlem a testnek kívánságait, és a tisztátalan és esztelen léleknek ne adj engem, Uram.” Ezzel az imádsággal fohászoktak hát a régi királyok, te is ugyanezzel fohászokdj, hogy Isten minden vétked eltörlésére méltáson, hogy mindenki legyőzhetetlen királynak hívjon. Imádkozz azért is, hogy a tétlenséget, tunyaságot elkergetse tőled, megajándékozzon az erények összességének segedelmével, s így legyőzhess látható és láthatatlan ellenségeidet. Hogy valamennyi alattvalóddal együtt gondtalanul, ellenséges támadásoktól nem háborgatva, békében végezhesd életed pályáját.

X. A kegyességről és az irgalmasságról, valamint a többi erényről

Az erénynek mértéke teszi teljessé a királyok koronáját, és a parancsok közt a tizedik. Mert az erények ura a királyok királya, miként égi serege áll kereken tíz korból, úgy életed vitele kerekedjék ki tíz parancsból. Kell hogy a királyt kegyesség s irgalmasság díszítse, de a többi erény is hassa át és ékesitse. Mert ha a királyt istentelenség és kegyetlenség szennyezi, hiába tart igényt a király névre, zsarnoknak kell nevezni. Ennek okából hát, szerelmetes fiam, szívem édessége, sarjam jövő reménysége, kérlek, megparancsolom, hogy mindenütt és mindenekben a szeretetre támaszkodva ne csak atyafiságodhoz és a rokonságodhoz, vagy a főemberekhez, avagy a gazdagokhoz, a szomszédhoz és azt itt lakóhoz légy kegyes, hanem még a külföldiekhez is, sőt mindenkihez, aki hozzád járul. Mert a szeretet gyakorlása vezet el a legfőbb boldogsághoz. Légy irgalmas minden erőszakot szenvedőhöz, őrizd szívedben mindig az isteni intést: „Irgalmasságot akarok és nem áldozatot.” Légy türelmes mindenkihez, nemcsak a hatalmasokhoz, hanem azokhoz, akik nem férnek a hatalomhoz. Azután légy erős, nehogy a szerencse túlságosan felvessen, vagy a balsors letaszítson. Légy alázatos is, hogy Isten felmagasztaljon most és a jövőben. Légy majd mértékletes, hogy mértéken túl senkit ne büntess vagy kárhoztass. Légy szelíd, hogy sohase harcolj az igazság ellen. Légy becsületes, hogy szándékosan soha senkit gyalázzal ne illess. Légy szemérmes, hogy elkerüld a bujaság minden büztét, valamint a halál ösztönzőjét. Mindez, amit fentebb érintettünk, alkotja a királyi koronát, nélkülük sem itt nem tud senki uralkodni, sem az örök uradalomba bejutni. Ámen.”

(István király emlékezete 51–58.)

ÉVKÖNYVEK

A hildesheimi évkönyvből

A szászországi püspöki székhelyen több évkönyvet is vezettek, amelyek az ezredforduló fontos dokumentumainak számítanak.

„973. Az idősebb Ottó császár az ifjabbal Quedlingburgba jött, és ott ünnepeltek húsvétot az Április Kalendae-je előtti 10. napon, s oda járultak eléjük királyi ajándékokkal a görögök, a beneventumiak, a magyarok, a bolgárok, a szlávok és a dánok követei. Majd nem sokkal ezután, május Nonae-ján a kegyes császár, az idősebb Ottó meghalt, utóda Ottó úr lett.

1003. ...István magyar király sereggel ment anyai nagybátyja, Gyula király ellen; miután őt feleségével és két fiával együtt elfogta, országát erőszakkal a keresztény hitre kényszerítette...”

(Az államalapítás forrásai 214–215.)

Az altaichi évkönyvből

Valójában a gyula országa is többé-kevésbé kereszténynek számított, csak hogy nem a nyugati (katolikus), hanem a keleti (ortodox) keresztények lakták jelentős számban.

„1003...István magyar király sereggel ment anyai nagybátyja, Gyula király [az erdélyi gyula] ellen, s miután öt feleségével és két fiával együtt elfogta, országát erőszakkal a keresztény hitre kényszerítette.”

(Az államalapítás forrásai 238.)

A pozsonyi évkönyvből

Az egyetlen megmaradt magyarországi évkönyv, amelyet a Pray-kódex őrzött meg. A 997–1203 közötti esztendőket jegyezték fel benne. A 997–1187 közötti adatokat a kutatás a pannonhalmi bencés monostorból ill. a székesfehérvári királyi társas káptalamból eredezteti. A korabeli nyugati annalesekhez képest rendkívül szűkszavú, adatszegény.

„998. [a helyes dátum 997] Géza, a magyarok fejedelme meghalt.

1000. Istvánt a magyarok királyává koronázták [valójában valószínűleg az 1001. év első napján, a karácsonyi ünnepekhez kapcsolódón koronázták királlyá Istvánt]

1019. Felszentelik Szent Adorján egyházát [a zalavári bencés monostort].

1024. Benedek pápa [VIII. Benedek 1012–1024] meghalt.

1030. Gellértet püspökké szentelik.

1031. Imre, István király fia meghalt.

1036. Mór pécsi püspök lett.

1037. [helyesen 1038] Felszentelték Szent Benedek monostorát [Pécsváradon], és István király meghalt, és Pétert királlyá emelik...”

(Az államalapítás forrásai 354–355.)

A Képes Krónika Szent Istvánról

A 14. századi krónikaszerkesztmény sok tekintetben pontatlannal és tendenciózus beállításban ismerteti az eseményeket, s viszonylag kis terjedelmű. Mint a többi – e kötetben is közölt – krónika, évkönyv, oklevél, és legenda bizonyítja, számos fontos eseményt nem említ a Képes Krónika. Az erdélyi Gyula elleni hadjárat helyes dátuma 1003. A gyulát nem kellett megkeresztelni, mert családjával együtt keresztény volt (ortodox). Az Erdélyt állítólag a gyula után igazgató Zoltán személye bizonytalan, kérdéses még a létezése is. Az óbudai egyház védőszentje csak Szt. Péter volt, s nem István, hanem utódja, Péter király alapította, s olyan kiváltságokkal nem rendelkezett, amelyekről a krónika ír. Nem tudunk arról, hogy Szt. István valaha járt Rómában. István király állítólagos erszényét ma Bécsben őrzik. A Vazul ági királyok múltjának „megszépítése” érdekében hamisította meg a történeteket a krónikaszerkesztő, amikor azt állítja, hogy István utódjelöltje, Vazul megvakítását István rendelte el. Vazul lett volna. Vazul és nem Szár László fiai voltak a hercegek. Gizella királyné célzatosan negatív beállítása nem felel meg a tényeknek. Gizella és Péter nem voltak vérrokonok. Gizella éppenséggel nem állt Péter mellé, akü István jelölt utódjának, Imre herceg halála után.

„Szent István király már ifjú korában dicsőséges háborút viselt a vitéz és hatalmas Koppány herceg ellen. Koppány Tar Szerind fia volt, aki Szent István király apja, Géza herceg életében hercegséget viselt. Géza herceg halála után Koppány vérfertőző házasságot akart kötni Szent István király anyjával, meg akarta ölni Szent Istvánt, hercegségét pedig saját hatalma alá akarja vetni. Somogyi herceg volt. Szent István, összehíva előkelőit, Szent Márton hitvalló közbenjárásával az isteni irgalom segítségéért könyörgött. Majd pedig összegyűjtven a sereget ellensége ellen vonult, előbb a Garam folyónál karddal övezték, és ott testi épsége védelmére két főembert állított, Hontot és Pázmányt. Egész serege élére és vezetőjéül a német nemzetségű jövevényt, Vecelint tette. Mindkét oldalon sokáig és bátran harcoltak, de az isteni irgalmasság segítségével Szent István herceg dicsőséges győzelmet aratott. E csatában Vecelin ispán megölte Koppány herceget, és őt Szent István akkori herceg bőséges javadalmakkal ajándékozta meg. Szent István Koppányt négy részre vágatta: az első részt az esztergomi, a másodikat a veszprémi, a harmadikat agyőri kapuhoz küldte, a negyediket pedig Erdélybe. Szent István herceg Istennek tett fogadalmát híven teljesítette, ugyanis a Koppány herceg tartományában levő összes népet, a szabadok, a gabonafélék és a nyájak tizedeit örökjogon Szent Márton monostorának rendelte adni. E Vecelin nemzette Rádót, Rád pedig nemzette Miskát, Miska pedig nemzette Koppányt és Mártont.

Szent István király Gyula erdélyi herceggel harcol

Szent István azt követően, hogy isteni rendelésből elnyerte a királyi felség koronáját, híres és sikeres háborút viselt Gyula nevű anyai nagybátyja ellen, aki akkor egész Erdélyország kormányzását kezében tartotta. Az Úr 1002. évében Szent István király elfogta Gyula herceget feleségével és két fiával együtt, és Magyarországra küldte. Ezt pedig azért tette, mert bár igen gyakran intette, Gyula sem Krisztus hitére nem tért, sem a magyarokkal szembeni károkozást nem hagyta abba. Teljes országát, amely igen tágas és nagyon gazdag volt, a Magyar Királysághoz csatolta. Országát magyarul Erdélynek hívták, amelyet sok folyó öntöz, ezek homokjában aranyat gyűjtenek, és e föld aranya a legjobb.

Szent István király harmadik háborúja Keán herceg ellen

Ezt követően pedig hadat indított Keán, a bolgárok és szlávok hercege ellen, amely népek természetes fekvésüknél fogva igen megerősített helyeken laktak. E herceget sok fáradtsággal és hadi verekedéssel is nehezen fogta el, megölte, aranyat, drágaköveket és [más] értékes köveket megszámlálhatatlan bőségben tartalmazó kincstárát megszerezte. Oda Zoltán nevű elődét helyezte, aki azután örökölte ezen erdélyi részeket, és ezért közönségesen Erdélyi Zoltánnak mondták. Ő nagyon öreg volt, elélt a szent király idejéig, ezért akarta a szent király, hogy gazdag népek felé álljon. E sokféle kincsből Szent István király igen meggazdagodva az általa alapított fehérvári bazilikát aranyoltárokkal, keresztekkel és kelyhekkel, tiszta arannyal és nagyon értékes kövekkel ékesített főpapi ruhákkal gyarapította és látta el. A szertartásokhoz edényeket és más szükséges használati tárgyakat e bazilika és Isten más egyházai számára is királyi bőkezűséggel adományozott. Egyebek között e fehérvári egyháznak örök emlékezetre méltó adományokat tett, tudniillik két papi ruhát, amelyek mindegyike 74 márka tiszta arannyal és drágakövekkel átszőtt szegélyt tartalmazott. Ezeket Szent Benedek, a római szentegyház főpapja Szent István király kérésére a hatalom olyan kiváltságával látta el, hogy aki a mise végzésekor ezeket használja, törvényesen felkenheti, megkoronázhatja és karddal övezheti a királyt. És mivel e Gyula gonoszul szerezte pénzét, ezért ez az egyház gyakran szenvedett tűzvészt. Ebben az egyházban anyai nagybátyját egész családjával együtt akarata ellenére arra kényszerítette, hogy megkeresztelkedjék, de azután olyan kitüntető módon tartotta, mintha apja lett volna. Gizella királyné pedig, a szent király felesége, a mondott egyházat aranykeresztekkel, kancsókkal, képekkel, kelyhekkel, drágakövekkel és felszerelésekkel módfelett megajándékozta.

Szent István király templomépítéséről Óbudán a kanonokok számára

Azután a szent király fiával, Szent Imrével és a királynéval Óbuda nevű városba ment. És mivel ott nem talált semmiféle kegyes alkotást Krisztusban, amelyben dicsérhetné mindenképp Teremtőjét, a szent király rögvést a mondott Keánnak, a bolgárok és szlávok általa megölt hercegének kincstárából a város közepén nagy kanonokházat kezdett építeni Péter és Pál apostolok tiszteletére, gazdagítva azt sok uradalommal, és ellátva a római egyházzal hasonló szabadsággal a római udvar emlékére és tiszteletére, amelyet személyesen felkeresett. Míg ez épült, Görögor-

szágból kőfaragó mestereket hozatott, és a szent király a királynéval buzgalma okából ott időzött. A királyné keresztokról, képekről és felszerelésről gondoskodott. Mivel pedig e megkezdett nagy munka sok évet vett igénybe, Szent István életében a kanonikház nem készülhetett el... Szent István királynak bevett szokása volt, hogy az általa alapított valamennyi egyházat évente legkevesebb három alkalommal felkereste. És midőn ezen egyházakhoz érkezett, először az összes oltárt bejárta, és könyörgéseit egyesével előadta. Végül kimenvén az egész egyházat körbejárta, a falak és a tetők repedéseit vagy hasadékait fürkésző szemmel és akadékoskodóan szemügyre vette, és legott gondoskodott a javításról, s addig nem távozott a városból vagy faluból, amíg meg nem győződött a helyreállításról. Ezt tapasztalva Gizella királyné, mikor Magyarországon más egyházakhoz érkezett, az Úr házában levő valamennyi berendezést bemutattatta magának, és a finom gyapotszövetből felújításra váró tárgyakat évente felújította. Fiuk, Szent Imre pedig saját biborruháit helyezte az oltár elé, hogy azokkal fedjék be azt, miként a királyi egyházakban máig látható. A szentséges atya aranyerszényt hordott a derekán, tele színezüst denárokkal, és amikor szegényeket látott, tüstént odament, és ő saját kezével gondoskodott róluk. És ezért az irgalmas jobb[kéz] a testtől elválasztva egészen a mai napig Magyarország szemé előtt van...

Szent Imre herceg haláláról és Vazul megvakításáról

Miután pedig az Úr felmagasztalta irgalmasságát Szent István királlyal, a királyok kardja életől hátat fordítva elfutottak, a körülötte levő összes idegen nácio fejedelemsége és hatalma uralmának lett alávetve, Szent István király elgondolta és szilárdan elhatározta, hogy a világi dicsőség minden fényűzésétől elfordul, és a földi ország fejkét letéve egyedül Isten szolgálatának szenteli magát, a külső gondoktól megszabadulva nyugodt békében szemlélődő életet él, úgy rendelkezett, hogy a királyi felség koronáját fiának, az isteni rendelés folytán a szent erkölcsökre kitanított Imre hercegnek adja majd. Szent Imre kora ifjúságának virágjában volt ugyanis, az isteni ajándék a közönséges emberi természet fölé emelte, igazság, bölcsesség, bátorság, mérséklet, okosság, tudás, szelídség, irgalom, jóság, bőkezűség, alázat és türelem, valamint további vallásbeli és közéleti erények ékesítették apjához, Szent Istvánhoz hasonlóan. Mikor pedig a szentséges atya az ügyek vitelének és az ország kormányzásának gondját szentséges fiára akarta bízni, Szent Imre herceget hirtelen halál ragadta el. Siratta őt Szent István király és egész Magyarország vigasztalhatatlanul, igen nagy jajveszékeléssel. A fájdalom oly súlyos keservtől teljesen elkeseredve Szent István király igen komoly betegségbe esett, és sok nap múltán is alig tért vissza valamennyire életkedve, de korábbi egészsége már soha nem állt helyre teljesen. Lábfájás kínozta, búskomorság gyötörte, és kivált azért sóhajtzott, mert senkit nem látott vérrokonai közül alkalmasnak arra, hogy halála után az országot Krisztus hitében megőrizze. A magyar nép ugyanis inkább hajlott a pogány szertartásra, mint a keresztény hitre. Közben pedig testének ereje gyorsan hanyatlani kezdett, érezte, hogy súlyos fáradtság terhe nyomja, sietve elküldte követét, Egirut fia Budát, hogy apai ági nagybátyja fiát, Vazult, akit a király ifjúkori bujasága és ostobasága miatt a megjavulás célzatával elzárt, a nyitrai börtönből

eressze ki és vezesse hozzá, hogy mielőtt meghal, királlyá tegye őt. Meghallva ezt Gizella királyné tanácsot tartott Budával, e gonosz emberrel, és a lehető leggyorsabban elküldte követét, Sebest, e Buda fiát, ahhoz a börtönhöz, ahol Vazult őrizték. Sebes megelőzte a király küldöttét, kitolta Vazul szeméit, füleinek üregeit ólommal tömte be, majd Csehországba ment. A király megérkező követe Vazult megvakítva találta, és sebesülten a királyhoz vezette. Szent István király látta, hogy mily sajnálatra méltóan elbántak vele, sűrű könnyeket hullatott, de a betegség terhe megakadályozta, hogy a gonosztevőkre méltó büntetést szabjon ki. Összehívta tehát apai nagybátyja, Szár László fiait, Andrást, Bélát és Leventét, azt tanácsolta nekik: amilyen gyorsan tudnak, meneküljenek, hogy életüket és testük épségét megmentse. Ők tehát elfogadva a szent király üdvös tanácsát a szenvedések és a cselvetések elől Csehországba futottak.

Szent István király meghal és Fehérvárott eltemetik

Szent István király szentséggel és kegyelemmel elelve országglása 46. évében, Nagyboldogasszony ünnepén eltávozott e megvetendő világból, és a szent angyalok közösségéhez társult. A fehérvári bazilikában temették el, amelyet Isten szent-séges anyja, a mindenkor szűz Mária tiszteletére ő épített, ahol Szent István király érdemeinek közbenjárására sok jel és csoda történik a mi Urunk, Jézus Krisztus tiszteletére és dicsőségére, aki áldott örökkön örökké. Ámen. Tüstént egész Magyarország gyászba fordult, az ország egész népe, mind a nemesek, mind a nem nemesek, egyaránt a gazdag és a szegény bőséges könnyekkel és sűrű jajveszéké-léssel siratták a szent király, az árvák kegyes atya halálát. A szomorúság és a bánat miatt gyászruhákba öltözött ifjak és leányok három éven át nem táncoltak, és nem szólalt meg a zenészek egyetlen hangszere sem, hallgattak az andalító és kellemes hangot adó zeneszerszámok...”

(Az államalapítás forrásai 369–380.)

Wipo: II. Konrád császár tetteiről

*A Burgund Királyságból, azaz a mai Nyugat-Svájcból származó történétíró a német-római császári udvari kápolna papja az 1020-as évektől haláláig (1046). Műve legfontosabb információs alapját a császár környezetéből származó értesülé-
sek képezik. Leírásai általában hitelesek. A német-magyar feszültséghez hozzájárulhatott, hogy 1026-ban II. Konrád elűzte Szt. István sógorát, Orseolo Ottó velen-
cei dogét, továbbá, hogy a hajorok megpróbálták hetelepülni a Fischu és a Lajta
folyók közén elterülő magyar határvidékre. Másrészi a császár egyeduralomra tört
a régióban, s Magyarország alávetésére is törekedett. Lebecsüli a magyar csapatok
katonai erejét s elhallgatja, hogy a jól szervezett ellenállás, s nem az imák, a
templomi könyörgések és a hőjtölés volt Szt. István egyedüli „védőfegyvere”.
Úgyes stílúris fordulattal leplezi a császári hadjárat teljes (és csúfos) kudarcát.
Meglehetősen sajátosan mutatja be a békekötés folyamatát is, amely valójában a*

háborúban győztes István államának területgyarapodását hozta! Utóbbi Wipo egyszerűen elhallgatta...

„A CSÁSZÁR SEREGGEL MENT A MAGYAROKRA.

Ugyanebben az időben [valószínűleg már 1030 előtt is] számos viszály keletkezett a pannóniai nép és a bajorok között, de a bajorok hibájából, úgyhogy István, a magyarok királya számos betörést és fosztogatást követett el a Noricum-beliek, azaz a bajorok országában. Emiatt felindulva Konrád császár nagy sereggel a magyarokra ment. István király pedig igen keveset tudott a császár ellen tenni. csupán az Úrtól kért sürgetve védelmet, miután egész országában könyörgést és böjtölést rendelt el. A császár a folyóktól és erdőktől olyannyira védett országba nem tudott behatolni, viszont a rajta esett sérelmet a királyság határainál számos fosztogatással és tűzokozással eléggé megbosszulva tért haza, megkezdett munkáját alkalmasabb időben kívánván befejezni. De fia, az Engilbert freisingi püspök gondjaira bízott, még gyermek Henrik király, miután fogadta a békét kérő István király követségét, országa főembereinek egyhangú tanácsára, apja tudta nélkül beleegyezett a kibékülés szívességébe. Igazságos és bölcs cselekedet volt, hogy az igazságtalanul sérelmet szenvedett, önként jóindulatot kereső királyt visszafogadta barátságába.”

(Az államalapítás forrásai 181–182.)

A Képes Krónikából

A magyar állam a 10. századtól kezdve mind a keletről, mind a nyugatról érkező jövevényeket befogadta, s hagyta, hogy nálunk megtartsák szokásaikat, sőt még vallásukat is.

„A különböző népek bevándorlása

Jöttek...Magyarországra mind Géza király, mind Szent István király idejében, mind pedig a többi király napjaiban csehek, lengyelek, görögök, hispániaiak, izmacliták vagyis szaracénok, besenyők, örmények, szászok, türingiaiak, morvák és rajnaiak, kumánok meg latinok is, akik azáltal, hogy hosszú ideig tartózkodtak az országban – noha családfájuk nem ismeretes –, különféle házassági kapcsolataik révén a magyarokkal elkeveredve hasonlóképpen nemességet és szállásterületet nyertek.”

(A magyar középkor irodalma)

LEGENDÁK

Részletek Szent István nagyobb legendájából

Ez a legkorábban keletkezett István-legendá, amely napjainkig megmaradt (négy középkori kéziratban). Egyes kutatók szerint István szentté avatása (1083) előtti években, mások szerint a 11/12. század fordulóján keletkezett. István elsősorban mint egyház- és államszervező szent aszkétát mutatja be, akinek legfőbb erénye az irgalmasság és az alázatosság. Viszonylag kevés csodás elemet tartalmaz. Írója feltehetően bencés rendi szerzetes lehetett, aki ismerte az Intelmeket is. Kevés változtatással felhasználta szövegét Hartvik püspök Könyves Kálmán király utusítására készített legendája.

„7. Miután Krisztus katonája legyőzte az ellenséget, lelki örömmel eltelve elhatározta, hogy minden képességét és minden szándékát az evangélium magjának melegágyává teszi. Alamizsnálkodással és imádkozással töltve idejét gyakran borult a szentgyház padlójára, s könnyeit hullatva bízta Isten akaratára tervének teljesítését, hogy az, aki az Úr nélkül mit se tudna tenni, ha az Ő rendelésének betöltése segíti, a kitervelt jót erényes kezdeményezésekkel véghezvihesse. Ennek a megkezdéséhez és beteljesítéséhez azonban szükségesnek tartván Krisztus híveinek tanácsát, követekkel és levelekkel mindenfelé hírül adta kívánságát. Erre sok pap és egyházi személy, kit a vigasztaló Szentlélek ösztökél, úgy határoz, hogy elhagyva székelyét, vándorútra kél; apátok és szerzetesek semmi tulajdont sem kívánva csupán arra vágytak, hogy ilyen mélyen vallásos fejedelem oltalmában szabályaik szerint éljenek. Köztük jött a vallásos életű Astrik atya tanítványával, akik közül egy Bonifác nevű Astrik atya helyére neveztek ki apátnak: mikor a boldog király igehirdetés végett Magyarország alsó részeibe küldte, nyakán egy kard megsebesítette, s bár élt ezután is, a vértanúság dicsőségét el nem veszítette. Érkezett két másik is a lengyelek földjéről, kik elmélkedésre a remeteéletet választották, egyikük, név szerint András, hitvallásának érdeme miatt az angyalok kórusába vétetett fel, melyről az Úr általa művelt csodajelei tanúskodnak; a másik, Benedek, Krisztusért ontotta véréit, s ezért csodálatosan megkoszorúztatott.

Miután Astrik apátot övéivel együtt tisztelettel befogadták, a Vashegy lábánál egy Szent Benedek atyáról elnevezett kolostort épített, ahol mindmáig virul a szerzetesi gyülekezet a regula rendjében, s mivel bővelkedik a fenntartásához kellő mulandójakban, nincs másra szüksége, csak arra, hogy az övéi és mások lábát az evangélium szerint megmosogassa.

8. Ezekkel tanácskozott Isten szolgája, a legkeresztényibb fejedelem, olykor közösen mindenkkel, olykor egyenként egyesekkel, majd tartományait tíz püspökségre osztotta, az esztergomi egyházat a római apostoli szék helybenhagyásával és egyetértésével a többiek fejévé és felügyelőjévé tette. Az említett tiszteletre méltó Astrik apátot a főpapi méltóság süvegével ékesítve kánoni választással ennek élére helyezte, s a többi széket az ő tanácsára más-más atya gondjaira és őrizetére bízta.

Mindenfelé megvetik a szent házak alapjait, emelik a kanonokok klastromait, virágzásnak indulnak a szerzetesi regulában élő közösségek. Mindenfelől özönlenek Istennek szolgálói, kikben vágyat ébresztett az oly igen bőkezű fejedelem kegyes vendégfogadásának vigasza.

És mert Pannónia dicsőségére ott született a boldog Márton főpap, s az ő érdemeinek oltalmában aratott győzelmet ellenségein a Krisztushoz hű király – mint már mondtunk –, azért a király tanácsot tartván Isten kedveltjeivel, a Szenthegynek mondott helyen, a szent püspök telke mellett, az ő nevére monostort épített, birtokkal, javadalmakkal és minden szükséges egyébvel gazdagította, s a közbenjárásával legyőzötteken tizedet véve a püspökségekhez hasonlatossá tette.

9. Atyja halála után az ötödik évben – így akarta az isteni kegyelem – elhozták az apostoli áldás levelét, s miközben a püspökök és a papság, az ispánok és a nép egybehangzó magasztalásukat fennen kiáltozták, Isten kedveltje, István, királlyá választatott, s az olajkenettel felkenve a királyi méltóság diadémjával szerencsésen megkoronáztatott. Hogy az uralkodói rangjelének elnyerése után milyen életű s itéletű férfi volt, megvilágítja a püspökökkel és Magyarország főembereivel együtt kibocsátott törvénykönyve, melyben tudniillik megszerkesztette minden ártalomnak ellenmégét. És mert úgy tetszett néki, hogy a békének, mellyel Krisztus lüzte egybe a világot, legyen fia, el nem múló kötés aláírásával utódainak szigorúan meghagyta: senki köztük ellenséggként más földjét ne támadja, törvényes vizsgálat nélkül ellenfelét ne bántsa, az özvegyeket és árvákat senki se nyomorgassa.

Királyságának sorsosául pedig, de kivált sarjadékának szaporításáért a római császári méltóságot viselő, szelid erkölcesi miatt jámbornak nevezett Henrik hűgát, név szerint Gizellát vette házastársul, kit, miután olajkenettel felkentek, a korona viselésében társának ismerte el. Hogy ez Isten tiszteletének csinosításában miképp viselkedett, az Istennek szolgálók gyülekezetei iránt mely buzgónak s jötevőnek mutatkozott, arról a mai napig tanúskodnak számos egyházi keresztjei, edényei és csodálatos mesterséggel készített vagy szőtt oltári ékességei. Mindenekelőtt pedig a veszprémi püspökség egyháza, melyet alapkövétől kezdve minden Isten szolgálatahoz szükséges arany- vagy ezüstneművel és sokféle ruhával felékesített. Maga a király a nemrég alapított püspökségeket az apátságokkal egyetemben majorságokkal, udvarházakkal, szolgálkkal és javadalmakkal királyilag felruházta, keresztkekkel, edényekkel és az istentisztelethez járó más eszközökkel – aszerint, hogy mire volt külön-külön szükségük – kielégítően felszerelte. A szerzetesek életét és közösségét hol mások útján, hol személyesen fürkészve gondosan megvizsgálta, a lankadókat kárhóztatta, az ébereket szeretetébe fogadta, s a kanonokok szolgálatát Krisztus és az egyház bizonyosága alapján a püspökök gondjára bízta; az apostol szerint "mindeneknek mindent megtett, hogy mindeneket megnyerjen".

10. Ez a férfiú hívő volt, minden cselekedetét teljesen Istennek szentelte, fogadalm s felajánlás útján szüntelen imáiban magát és királyságát az örök szűz istenanya, Mária gyámsága alá helyezte, kinek tisztelete s dicsősége a magyarok közt oly nevezetes, hogy nyelvükön még e szűz mennybemenetelének ünnepét is, tulajdonnévének hozzátétele nélkül, csak Királyné napjának emlegetik. És hogy könyö-

rületes oltalmát még inkább elnyerhesse, magában a királyi székvárosban, melyet Fehérvárnak mondanak, ugyanezen örökké szűz dicsőségére és nevére híres és hatalmas, csodálatos mivű bazilikát kezdett építtetni, a kórus falán tarka vésetekkel, márványlapokból kirakott padlóval. Aki ezt látta, szavaink igazságáról tanúbizonyítást tehet: számtalan fajta miseruha, oltárdísz és más ékesség van ott, az oltárok körül több színaranyból kalapált tábla, melyekbe a legdrágább kövek sorozatait foglalták; Krisztus asztala fölött csodálatos mivű cibórium emelkedik, a kincseskamra mindenféle fajta kristály-, ónix-, arany-, ezüstedénnyel színültig rakva.

Már akkor eltökélte Isten fia, hogy mindazt, amije van, s amit megszerezhet, Krisztusnak ajánlja, kitől adományul nyerte, hogy aki őt az evilági dicsőségre és tiszteletre méltóvá tette, az égi ország lakói közé kegyesen felvenni méltassa.

11. Olvassuk az apostolokról írtjövendülésben, hogy „az egész földre elhatott az ő hangjuk” és a többi. Ez a mondás áll nemcsak a tizenkettőre, hanem mindenkire, akit Isten az evangéliumot hirdetni küldött, akinek hite, szavai és erkölese révén gyarapodott az egyház. Ezek között nem a legkisebbnek tartják ama leginkább keresztényt: jóakarátának és művének híre, melyet az egyházak építésében saját hatáskörében szerzett, messze fekvő, igen híres földeket bejárt. Szerzeteskolostort alapított ugyanis Jeruzsálemben, abban a városban, ahol Krisztus emberi természete szerint tartózkodott, bőséges mindennapi eleséget szolgáló majorságokkal és szőlőkkel gazdagította. A világ fejében, Rómában is, István első vértanú nevére tizenkét kanonokból álló, minden tartozékkal bővelkedő gyülekezetet állított, és egy kőfállal körülkerített telepet házakkal és vendégfogadókkal azon magyaroknak, akik imádkozás végett felkeresik az apostolok fejedelmének, boldog Péternek küszöbét. Még a királyi várost, Konstantinápolyt sem fosztotta meg ajándékozó jótéteményeitől, csodálatos művészettel épült templomot adományozván minden hozzávalóval. Méltán nyerte hát el birodalma határain belül az apostol nevét, mert noha az evangélium hirdetésének tisztét ő maga el nem vállalta, a prédikátoroknak, mint vezérük és felügyelőjük, megteremtette a gyámolítás és gondoskodás vigaszát.

12. Az égi irgalom valamennyi jótéteménye közül, melyhez a boldog király isteni végzésből jutott, mindenekelőtt azokat kell felsorolni s a betűkre bízni, amelyekkel elsősorban lehet az örök élet örömeit kiérdemelni. Mert minden szerencsés tetteiben egy indítóok irányította: ezt lelkének hívő látásával látta meg az evangéliumban, mely igazságának bizonyágával mondja: „Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek”, és más helyen: „Adjatok és adatik néktek.” Az irgalomnak és kegyességnek oly szélesre tárt karjaival ölelte át Krisztus szegényeit, sőt bennük Krisztust, hogy egyetlen vendég vagy zarándok sem távozott tőle szomorúan, jóságának valamilyen vigasza nélkül. A szűkölködők felsegítésére mindennapos állandó költséget határozott meg, az éjszakát virrasztásban, tevékenyen és vidáman volt szokása tölteni, Krisztus híveinek lábát mosogatva, a szegények köcsögébe alamizsnát dugva, mivel eltökélte, hogy e világon a szűkölködő Krisztust tagjaiban vigasztalja, így ő maga megérdemli, hogy örökké örvendezzen, mikor a mennyi élet kincsházát minden gyönyörűséggel rakottan találja.

Egy éjszaka aztán lelki intéstől illetve, egymagában, anélkül hogy bárki tudott volna róla, fogván egy Isten ajándékával teli erszényt, szokása szerint felkerekedett Krisztus kicsinyke nyájának meglátogatására. A szegények a mennyei kincseskamra pénzének osztásakor nyomban huzakodni kezdtek. Isten emberének érdeméről szakálla kiszaggatásával tettek tanúbizonyságot. Emiatt öröm töltötte el Krisztus katonáját, és rohanvást menekült mindenki teremtőjének legszentebb szülőanyjához, s a földre vetve magát hálálkodva így kiáltott: „Égi királynő, én királynőm, így tisztelték meg katonáid, akit királynak állítottál. Ha ezt valami ellenségem tette volna, a te segítségeddel bosszulnám meg a sértést. De mert tudom, úrnőm, hogy czzel az örök boldogságra lettem méltó, igencsak ujjongok, s megköszönöm Üdvözítőnk vigasztaló szavait, melyekkel tanítványait vigasztalta, mondván: »fejeteknek egy hajszála sem vész el.«” E szavakból értette meg Isten embere, hogy égi kegyelem látogatta meg, és lelki kenettel kenetett; elhatározta, hogy szíve kapuját sohasem zárja be a segítséget kérők előtt, s ettől kezdve személyesen, vagy mások, de különösen Krisztus szolgálói és cselédei, a papok és a szerzetesek útján az égtől nekijuttatott gazdagságot a szegények kezébe téve maradandóan az örök kincstárban helyezte el. Erről tesz tanúságot a vele a mennyei életben örökké osztó boldog Günther, aki világi nemesből lett szerzetes és remete, s akit a jótékony fejedelem bőkezűsége csalogatott ide, s a csehek földjéről többször eljött meglátogatására. Mert valahányszor érkezésének fényével István udvarát beragyogta, a király kincseskamráját keze alá helyezték, s mivel ő ennek tartalmát zarándokok, szűkölködők, szenvedők, özvegyek és árvák, klastromok és templomok között kiosztotta, csakhamar kiürült. Isten e szolgájának intésére alapította meg az istenfelő király a Bélnék nevezett monostort, s minden jóval gazdagította. Itt kezdte el elméledő életét élni a Velencéből jött Gellért szerzetes, akit felsőbb végzésből főpappá választottak, s a szent király elhunytja után a kereszténység ellen támadt zavargásokban megkövezték: a lelki kegyelem ajándéka által méltó lett a vértanúk társaságára.

13. Úgy vélem, nem hallgathatom el, hogy Isten hatalma az ő emberének még életében meg akarta mutatni, mennyi érdeme lesz halála után. Hiszen ahányszor fülébe jutott, hogy beteg valaki, egy darab kenyeret, egy kis gyümölcsöt vagy fűszeres fűvet küldött neki orvosságul, azt, ami épp a keze ügyében volt, meghagyván, hogy egészségesen talpra álljon, és mivel szavait Isten kegyelme kísérte, épségét a beteg nyomban visszanyerte. Üdvözítőnk dicsőséges mennybemenetele után, s az után, hogy csodálatosan atyja jobbára ült, azt mondják, keveseknek jelent meg testi valóságban, látomással azonban sokaknak nyújtott vigaszt, megtanítván őket a jövőbe látni. Ez történt boldog Istvánnal is. Egy éjszaka ugyanis valamely titkos sugallattól hirtelen felriasztva megparancsolta, hogy egy futár egy nap és egy éj alatt siessen az erdélyi Fehérvárra, és tereljen minden földéken lakót a városok falaihoz oly gyorsan, amint lehet. Mert előre megmondta, hogy itt teremnek a keresztények ellenségei, vagyis a besenyők, akik akkor a magyarokat fenyegették, és fel fogják dúlni földeiket. Alig teljesítette a követ a király parancsát, itt is volt már a besenyők váratlan csapása; gyűjtogatással és fosztogatással mindent elpusztítottak, de Isten kinyilatkoztatása révén a boldog férfi érdemeiért az emberi lelkek a falak menedékében megmenekültek.

14. Ezután történt, hogy mikor jámbor Henrik, római császári felség, a boldog királynak felesége révén rokona, kiszenvedett, a császári hatalmat a germánok választásából Konrád kapta, ki a béke nyugalmát megtörve, egész Németország csapatait egyesítve ellenségként próbált rátörni Pannónia hatáira. Tanácsot tartott ellene a király a püspökökkel és a főemberekkel, s a haza védelmére egész Magyarország fegyvereseit összehvonta. Előbb mégis megfontolván, hogy Krisztus segítségével nélkül mit sem tehet, kezét-szívét égnek emelte, és sérelmeit úrnője, az örökszüz istenanya, Mária elé tárva, ilyen szókra fakadt: „Ha kedved telik benne, világnak úrnője, hogy örökséged szőlejét ellenség pusztítsa, s a kereszténység zsenge ültetvényét irtsa, kérve kérlek, ne róják fel az én renyheségemnek, hanem inkább akaratom rendelkezésének. Ha a pásztor bűnös, érdeme szerint ő maga lakoljon, kérlek, ártatlanjuhokat dühöd ne sújtsón.” E beszéd után Máriától már szinte megvigasztalva, magabiztosan útra kelt az ellenség irányába. Mindjárt másnap hírnök érkezett a germánok táborába minden egyes vezérhez, mintha a császár küldte volna, és parancsot adott át a visszatérésre. Mihelyt az ellenség visszavonult, és a szent felismerte, hogy Isten irgalmának oltalma látogatta meg, a földre borulva hálat adott Krisztusnak és szülőanyjának, kinek védelmébe magát és országának gondját szüntelen imában ajánlotta. A császár pedig megrémült övéinek ennyire váratlan kudarcától, és tudakolta, miképpen történt a dolog. Mikor aztán belátta, hogy valóban visszatértek, nem kételkedett, hogy ez Isten szándékából történt a leghívebb király reményének megerősítésére, és azontúl országának megtámadásától tartózkodott, mert visszatartotta az örök bíró félelme.”

(István király emlékezete)

Hartvik püspök Szent István legendaszerkesztményéből

Hartvik győri püspök 1100 körül írta Könyves Kálmán király utasítására Szt. István-legendáját, a nagyobbik és kisebbik István-legendát összeolvasztva, kiegészítve. céltudatosan visszavetített egy évszázaddal korábbra bizonyos uralkodói egyházkormányzati célokat. Ez a legenda-szerkesztmény lett István „hivatalos életrajza” a középkorban. Kilenc kézírata maradt fenn.

„...tartományait tíz püspökségre osztotta, az esztergomi egyházat a többiek fejévé és felügyelőjévé tette. S mivel az okos fejedelem ismerte...Astrik vallásosságát, őt a főpapi méltóság süvegével ékesítve kánoni választással felmagasztalta, s a kalocsai püspökség méltóságát ráruházta.

9. Atyja halála után a negyedik évben az isteni kegyelem intéséből ugyanezt az Astrik püspököt, kit más néven Anastasiusnak mondtak, a szent apostolok küszöbéhez küldte, hogy Szent Péternek, az apostolok fejedelmének örökösét megkérje: a Pannónia tájain kivirult zsenge kereszténységnek bő áldását elküldje, az eszter-

gomi egyházat aláírásának tekintélyével főegyházzá szentelje, és a többi püspökségeket is áldásával erősítse. Érdemesítse őt is arra, hogy királyi diadémával izmosítsa, hogy e tisztességre támaszkodva, amit Isten kegyelméből elkezdett, még keményebbre szilárdítsa.

Épp ez időben fogadta el Miesko, a lengyelek fejedelme övéivel a keresztény hitet, s a római szék előljárójához követeket küldve kérte, hogy apostoli áldással támogassák, és királyi diadémával koszorúzzák. Kérésére a pápa rábőfintott, s már egyjeles mivű koronát csináltatott, melyet néki áldásával s a királyi dícső ranggal elküldeni szándékozott. De mivel ismeri az Úr, kik az övéi – hiszen mikor az apostolok keltőt jelöltek ki az apostoli szolgálatra, Mátyást részesítette előnyben s vele töltötte be az apostolok számát –, elhatározta, hogy sokkal inkább választottját, Istvánt ékesíti szerencsésen evilági koronával, majd azután ugyancsak őt díszíti fel még szerencsésebben az örökkévalóval. Tehát a kijelölt napon, melyen a már elkészített koronát a lengyelek fejedelmének kellett volna küldeni, illetve a megelőző éjszakán, a pápának látomásában megjelent Isten küldöttje, és ezt mondta: „Tudd meg, hogy a holnapi napon, a nap első órájában hozzád ismeretlen nemzet követői jönnek, akik tőled fejedelmüknek az apostoli áldás ajándékával egyetemben királyi koronát követelnek. A koronát hát, melyet csináltattál, fejedelmüknek, miként kérik, eljuttatni ne habozzál. Mert tudd meg, hogy ez néki a dícső királyi ranggal együtt élete érdemeiért jár.”

E látomás rendje szerint a következő nap megszabott órájában Astrik püspök a pápához ért, a rárótt feladatot bölcsen ellátva, a szent fejedelem viselt dolgait rendben előadva kérte az apostoli széktől az említett kitüntetések; kimutatta, hogy méltó ilyen tisztességre s méltóságra, mert Isten segítségével meghódított több nemzetet, s hatalma által sok hitelent az Úrhoz térített. Ezek hallatára nagyon megörült a római főpap, mindent megadott jóságosan, ahogy kérték. Azonfelül keresztet küldetett a királynak, mintegy az apostolság jeleként, így szólván: „Én apostoli vagyok, ő viszont méltán Krisztus apostola, ha Krisztus annyi népet térített meg általa. Ezért rendelkezésére bízunk, miként az isteni kegyelem őt oktatja, az egyházaknak s népeiknek mindkét törvény alapján történő igazgatását.” Elnyervén hát mindent, amit kért, Astrik püspök vígan tért vissza hazájába, magával vitt mindent, amiért a vállalt utat végigjárta.

10. Elhozták hát az apostoli áldás levelét a koronával és a kereszttel együtt, s miközben a püspökök és a papság, az ispánok és a nép egybehangzó magasztalásokat fennen kiáltozták, Isten kedveltjét, István királyt az olajkenettel felkenve a királyi méltóság diadémájával szerencsésen megkoronázták. Hogy a királyi rangjelének elnyerése után milyen életű s ítéletű férfi volt, megvilágítja a püspökökkel és Magyarország főembereivel együtt kibocsátott törvénykönyve, melyben tudniillik megszerkesztette minden egyes bűnnek ellenmégét. És mert úgy tetszett néki, hogy a békének, mellyel Krisztus fűzte egybe a földkerekséget, legyen fia, el nem múló kötés aláírásával utódainak szigorúan meghagyta: senki köztük ellenséggént más földjét ne támadja, törvényes vizsgálat nélkül szomszédját ne bántsa, az özvegyeket és árvákat senki se nyomorgassa.

Királyságának sorsosául pedig, de kivált sarjadékának szaporitásaért a római császári méltóságot viselő, szelíd erkölcesei miatt jámbornak nevezett Henrik hűgát, név szerint Gislát vette házastársul, kit, miután olajkenettel felkentek, az ország koronájának viselésében társának rendelt. Hogy ez Isten tiszteletének csinosításában miképp viselkedett, az Istennek szolgálók gyülekezetei iránt mely buzgónak s jötevőnek mutatkozott, arról a mai napig tanúskodnak számos egyházi keresztfel, edényei és csodálatos mesterséggel készített vagy szőtt oltári ékességei. Mindenekelőtt pedig a veszprémi püspökség épülete, melyet alapkövétől kezdve minden Isten szolgálatához szükséges arany- vagy czüstművel és sokféle ruhával nemesen felékesített.

Maga a király a nemrég alapított püspökségeket, mégpedig mind magát az érseki, mind az összes püspöki egyházakat, miután terjedelmes kerületüket egyenként kijelölte, és mindegyiknek mindenben alkalmas egyháznagyot tett az élére, az apátságokkal egyetemben majorságokkal, udvarházakkal, szolgálókkal és javadalmakkal királyilag felruházta, keresztekkel, edényekkel és az istentisztelethez járó más eszközökkel - aszerint, hogy mire volt külön-külön szükségük kielégítően felszerelte, és minden egyes évben, ameddig csak élt, tetézte az ajándékokat és megajánlásokat, nehogy valamit is kívülről kérjenek, akik a tárház tisztjét igazgatják. A szerzetesek életét és közösségét hol mások útján, hol személyesen fürkészve gondosan megvizsgálta, a lankadókat kárhóztatta, az ébereket szeretetébe fogadta: s a kanonokok szolgálatát Krisztus és az egyház bizonyosága alapján a püspökök gondjára bízta; az apostol szerint „mindeneknek mindent megtett, hogy mindeneket megnyerjen”.

11. Volt egy Sebestyén nevű szerzetes, kinek életét feddhetetlennek s vallásosságát Isten szolgálatában odaadónak tartották. Ezt a tiszteletre méltó király csodálatos szeretettel kezdte kedvelni, mert valaki mennél vallásosabb volt, ő ahhoz annál szívesebben hajolt. Ezt hát élete érdemeiért főpapi tisztségre méltónak ítélte, s az esztergomi érsekség kormányzására kinevezte. Ám minthogy „megostoroz az Úr mindent, akit liává fogad”, a mondott Sebestyént is, hogy türelmét próbára tegye, testi szemeinek világától egy időre megfosztotta. De hogy a hitben zsenge nyáj a pásztor vezetése híján a kitzótt helyes ösvényről le ne térjen, a római főpap egyetértésével a király a többször említett Astrik kalocsai püspököt állította a helyére. Három év leforgásával Sebestyén Isten irgalmából visszakarta szemé világát, az apostoli szék tanácsára visszakerült hivatalába, Astrik pedig érseki palásttal tért meg saját egyházához, a kalocsaihoz.

12. Az említett király pedig hívő volt, minden cselekedetét teljesen Istennek szentelte, fogadalom s felajánlás útján szüntelen imáiban magát s királyságát az örökszűz istenanya, Mária gyámsága alá helyezte, kinek tisztelete s dicsősége a magyarok közt oly nevezetes, hogy nyelvükön még e szűz mennybemenetelének ünnepét is, tulajdonnévénél hozzáátétele nélkül, csak Úrnő napjának emlegetik.

És hogy könyörületos oltalmát még inkább elnyerhesse, magában a királyi székvárosban, melyet Fehérvárnak mondanak, ugyanezen örökké szűz dicsőségére és nevére híres és hatalmas, csodálatos művű bazilikát kezdett építtetni, a kórus fa-

lán tarka vésetekkel, márványlapokból kirakott padlóval. Aki ezt látta, szavaink igazságáról tanúbizonyságot tehet: számtalan fajta miseruha, oltárdísz és más ékeség van ott, az oltárok körül több színaranyból kalapált tábla, melyekbe a legdrágább kövek sorozatait foglalták; Krisztus asztala fölött csodálatos művű cibórium emelkedik, a kincseskamra mindenféle fajta kristály-, ónix-, arany-, ezüstedényvel színültig rakva.

Ezt a szépséges, fentebb leírt egyházat a király saját templomának tartotta meg, és olyan szabadsággal ruházta fel, hogy fölötte egyik püspöknek se legyen semmifélejoga. De hogy a regula törvényétől e hely testvérei se mentesüljenek, az érsek közös zsinatán meg kell jelenniük, hogy kiképezzék őket az egyházi dogma tanításában. A gyóntatás és olajszentelés napján akármelyik püspököt bizza meg a királyjelenlétében, vagy küldi oda távollétében, az a bűnösöket ott feloldozza, és az olajat megszenteli. Ünnepeyles szentmisét is, ha a király éppen jelen van, csak az a püspök mondhat, akinek a király – a prépost és a testvérek egyetértésével – mondani megparancsolja. A király távollétében pedig a prépost és a testvérek egyetértése nélkül semmilyen püspök sem tarthat jogot a misemondásra vagy bármilyen püspöki feladat ellátására. Ezenkívül elrendelte: ennek az egyháznak a népe olyan szabad legyen, hogy semminemű tizedet ne adjon semelyik püspöknek, hanem szolgáljon, miként ő rendelte, csakis a prépostnak és a testvéreknek.

Azután Isten szolgálja arra törekedett, hogy mindazt, amije van, s amit megszerzhet, Krisztusnak ajánlja, kinek adományából származott, hogy aki őt az evilági dicsőségre és tiszteletre méltóvá tette, az égi ország lakói közé kegyesen felvenni méltassa...

...jóakarátának és művének híret, melyet egyházak építésében saját hatáskörében szerzett, messze fekvő földeken és igen híres városokban széthintette...

Méltán nyerte el hát birodalma határain belül az apostol nevét, mert noha az evangélium hirdetésének tisztét ő maga el nem vállalta, a prédikátoroknak, mint vezérük és felügyelőjük, megteremtette a gyámolítás és gondoskodás vigaszát...

18. Miután nevének híre eljutott sok nép fülébe, és a szájából szótó ítéletek általános elismeréssel mindenütt híressé váltak, hatvan férfi a besenyők közül, akiket fentebb említettem, minden felszerelésével, nevezetesen rengeteg arannyal-czüsttel és az ékességek sokféle fajtájával megrakott szekereken elhagyva a bolgárok vidékét, Pannónia határai felé közeledett, mivel a királyhoz akart jönni. De sokan a szolgák közül, kiknek lelke „hajlik a bűnre, akár a viasz”, a fenekedés fáklyájától fellobbantva elébük mentek, karddal levágtak egyeseket, a többieknek elrabolták mindenüket, és kifosztva, félholtan otthagyták őket. Ezek a király ítéletére tartogatva, ami történt, s amit elszenvedtek, folytatták a megkezdett utat, egyenesen hozzá siettek, és lába elé borultak. Láttukra így szólt: „Mi az oka bajotoknak?” „Uram” – felelték –, „mi, a te szolgálid semmi rosszat sem forralva, ítéleted tudományát jöttünk meghallgatni, és egyesek – bár okot nem adtunk rá – elragadták mindannyiunktól a magunkkal hozott vagyont. Ezenkívül, akit elkaptak, lemészárolták, és mi épp hogy élethen maradvá eljöttünk, hogy ezt hírül adjuk.” A király, amilyen okos lelkű volt, sem tekintetével, sem szavával nem fenyegette azokat, ha-

nem tartóztatva magát, ahogy írva van: „A bölcs végére tartja indulatát”, 14 tüstént elküldött azért a hadnagyért, aki alatt a vendégpusztítók katonáskodtak, és elrendelte, hogy meghatározott napon állítsák színe elé valamennyiüket. Úgy lett, ahogy parancsolta, és vallasni elébe vitték őket. Így szólt hozzájuk: „Miért hágtátok által az Istentől rendelt törvényt? Miért nem ismertetek irgalmat, és ártatlan embereket miért büntettetek? Ahogy ti cselekedtetek, úgy escelekszik ma az Úr is színe előtt veletek. Mert a törvény áthágóit sújtani kell.” Miután ítéletüket elnyerték, valamennyit elvezették, és az ország minden táján az utak mentén kettesével felakasztva elvesztették: ezt hihetőleg az igazság szeretetéből tette, hogy a többiekben féltelmet gerjessen, mivel azt akarta, hogy országa minden vendégnek nyitva álló menedéket nyújtson, így mindenkinek szabad bejárása legyen; ha akárki lép be, senki se merje megsérteni vagy zaklatni valamiben. Ez így is történt. Mert amíg élt, egy vendéget sem mert senki zaklatással háborgatni...

20. Szellemének fiatal korában felvett szigorát élete végéig megőrizte. Alig nyílt ajka nevetésre, mivel az Írásra gondolt: „A nevetés fájdalommal elegyedik, és végre az öröm fordul szomorúságra.” Mindig úgy mutatkozott, mintha Krisztus ítélőszéke előtt állna, lelki szemével az ő tisztelendő külsejű jelenségét látta, s kimutatta, hogy Krisztus a száján, Krisztus a szívéen, Krisztust hordozza minden tetten. Szíve-lelke minden vágyával a végső napot képzelte maga elé, s már a mennyország lakója, angyali társalkodás társa óhajtott lenni. Mindenféle fajta Istennek tetsző erénnyel ékes lévén, eltöklelte: Isten előtt szentségben és igazságban leledzik majd életének minden napjában, hogy benne már az eljövendő megdicsőülés valamilyen ragyogása lássék.

21. Nem sok idő múltán betegségbe esett, melytől utóbb testében megfogyatkozott, s mivel a nyavalya hosszan tartó gyöngeséggel nehezedett rá, már a lábára sem tudott állni. Látta pedig udvarának négy legfőbb nemese, hogy hosszan és súlyosan betegeskedik, s mert szívük mélyén még mindig hitelenségben tévelyegtek, csalárd tervet kovácsoltak, és megkísérelték leromlott állapotát halálra váltani. Már esteledett; mielőtt a házban meggyújtották volna a világot, egyikük a homály leple alatt vakmerően behatolt, és a király meggyilkolására csupasz kardot rejtett köpenye alá. Alig tette be lábát oda, ahol a király pihent, csakis égi ösztönzésre a penge lehullt, és a földhöz ütődve megpendült. Nyomban meghallotta a király, és kérdezte, mi az, bár már tudta, mi történt. Az az ember megtörve, szorongva bevallotta örült tervét, bánta, közel lépett, térdre esett, a király lábát átkarolta, beismerve, hogy bűnözött, és kegyelemért könyörgött. A hocsánatért esdeklőt el nem kergette, gonosztettét gondtalanul elejtette; végül a király parancsára felkutatott gyilkosokat elővezették, s ő fejükre törvényt mondvá méltó ítélettel sújtotta őket.

22. Végre Isten irgalmából, a százszoros jutalom díjára érdemesen, láz vette le lábáról, s mikor már nem volt kétséges halálának hamari napja, előszólította a püspököket és palotájának Krisztus nevet dicsőítő nagyjait; először megtárgyalta velük, hogy kit választanak helyette királynak. Majd atyailag intette őket, hogy őrizzék meg az igaz hitet, amelyet elnyertek; hogy az igazságot szeressék, az égi sze-

retet láncait kedveljék, gyakorolják a szeretetet, az alázatossággal törődjenek, de mindenekelőtt a kereszténység zsenge ültetvényén csöszkődjenek. E szavak után kezét és szemét a csillagokra emelve így kiáltott fel: „Ég királynője, e világjeles újjászervezője, végső könyörgéseimben a szentegyházat a püspökökkel-papokkal, az országot a néppel s az urakkal a te oltalmadra bízom; nékik utolsó istenhozzádót mondva lelkemet a te kezébe ajánlom.”

23. Közelgett éppen a jeles ünnep, ugyanazon örökszűz Mária mennybemene-telének az angyalok és az embercök előtt nevezetes napja; nagyobb irgalom remé-nyét remélte, ha e nap örömei közt bomlana fel teste, ezt külön könyörgésekkel kérte; sóhajtozás s könnyek árán el is nyerte. Eljött hát az az áldott nap, melyet ha-lála csakhamar még áldottabbá tett; körben állt a papság s a püspök atyák, az ispá-nok vezérlő kara s tömegestül a szolgálók; középen feküdt a király, Isten kedveltje, a lelki szentség kenetét felvette, miután Jézus Krisztus testének-vérének útravalójá-val felüdített szent lelkét az Úr megtestesülésének 1033. [1038] évében az örökszűz s a szent angyalok kezébe letette, hogy az el nem múló égi boldogság nyugalomára vezessék. Nagy sírás támadt övéi közt, nagy öröm az angyalok közt, de ez a sírás később mind az életben levőknek, mind a majdan születőknek örökké való vígságá-ra változott. Gyásztisztességére Pannónia minden tájáról összesereglettek, a királyi székhelyre, azaz Fehérvárra vitték el a testet, s minthogy a tőle épített egyház a szentséges szűz tiszteletére még nem volt felszentelve, tanácsot tartván a főpapok azt határozták, hogy szenteljék fel előbb a bazilikát, a testet a földnek csak azután adják át. A felszentelés ünnepségét megtartván, szent testét az épület közepén fehér márványból faragott szarkofágba helyezték, ahol érdemeiért az Úr több éven át sok kórságban szenvedőnek, lázbetegnek, sanyargatását s nyomorúságát kiáltozóknak, törvény alatt görnyedőnek számtalan jótéteményét tanúsította. Sűrűn hallották az angyalok énekének dallamát éjjelente, még sűrűbben szállongott a templom hajói-ban a legkellemesebb illat édessége.

24. Így hát a boldog test ugyanazon a helyen negyvenöt évig nyugodott, csodás és titkos rendelkezéséből annak, akit a szentségében csodálatosnak hirdetnek, hogy aztán-ámbár a föld súlya nyomta, és visszaüzetett a porba-érdeme szerint mind itt az arra elrendelt időben méltóbban nyilvánuljon meg, mind a feltámadás napján dí-csőségesebben szólíttassék elő. Jólesik lelki szemünkkel követni, mindez merre te-kint, mit jelöl; hisszük, nem is történhetett volna az isteni előre elrendelés kegyel-me nélkül. Talán a föld porának valamilyen, az isteni vizsgálat tűzével megtisztí-tandó ráhintett rétege maradt meg rajta, mely nélkül uralkodók mintegy hatalmi jo-gukból kifolyólag a jelen életet alig vagy sehogy sem tudják végigélni. Negyvenöt év múltán tehát, mikor Isten, hogy a halandóknak irgalma jótéteményeit általa ta-núsítsa, ki akarta nyilvánítani szentjének érdemeit; a római szék intézkedéséből apostoli levéllel elrendelték, hogy mindazoknak testét felemeljék, kik Pannóniában a keresztény hit magvait igehirdetésükkel vagy intézkedésükkel hintve az Istenhez térítették. Mikor eljött az ideje, hogy ezt róla is kihirdessék, s hogy elhíreszteljék a dicséretes kegyelmet, melyet általa a világ színe előtt megérdemelt a magyar nem-zet, László király (aki akkoriban igazgatta az államot, s mindenben díszes erköl-

csökkel jeleskedett, az erények ragyogásával ékeskedett, teljesen átadta magát Isten szolgálatának s dicséretének, és akit megvilágosított a vigasztaló Szentlélek), megbeszélést tartva a püspökökkel és a főurakkal és az egész Pannónia bölcseivel, háromnapos böjtöt rendelt mindenkinek: ez a testi-lelki üdvösségen munkálkodó Szentlélek ajándékából a katolikusok közösségére hasznos lehet; Krisztustól kell kérni közös böjtre s alamizsnára alapított könyörgéssel, hogy tüntessék fel csodajelek. De hogy az Úr megmutassa, milyen irgalmas volt a szent király, míg halandó testében élt, az iránt akkor is, mikor már Krisztussal uralkodott, minden egyéb cselekedet fölött tetszését nyilvánította; bár szent testét három napig teljes erőből próbálták felemelni, senmi módon sem lehetett helyéről kimozdítani. Ebben az időben ugyanis az elkövetett vétségek miatt a mondott László király és (unoka-) testvére, Salamon között súlyos viszálykodás támadt, melynek folytán Salamont fogságba ejtve börtönben tartották. Mikor hát a test felemelésével hiába próbálkoztak, egy Karitas nevű, a bakonyismlyói Szent Üdvözítő egyház mellé zárt apáca, ki az akkori közvélemény szerint igen híres életű volt, égi kinyilatkoztatásban részesülve értesítette a királyt, hogy hiába igyekeznek, a szent király földi maradványait nem vihetik át, míg Salamont a börtön rabságából ki nem eresztik, s szabadsággal meg nem ajándékozzák. Elővezették hát őt a börtönből, és megismételték a háromnapos böjtöt. Mikor harmadnapon a szent maradványok átviteléhez kezdtek, oly könnyedén emelték fel a koporsóra nehezedő hatalmas követ, mintha súlya se lett volna. Véget ért hát a harmadnapos vécsernye, s mindenki várva várta az isteni irgalom jótéteményeit a boldog férfi érdemeiért: Krisztus nyomban meglátogatta népét, és mennyei csodajelek árasztották el a szentegyház térségét, de minthogy sokaságuk azon az éjjelen minden számat meghaladt, itt csak azzal az evangéliumi mondással kívánunk előhozakodni, melyet a világ Üdvözítője küldött feleletül Jánosnak, aki követek útján tudakoilta, vajon ő-e az, aki eljövendő: „A vakok látnak, és a sánták járnak, a siketek hallanak, a poklosok megtisztulnak”, a csonkák kiegészülnek, az inaszakadtak meggyógyulnak mindebből mégis valamit – ha már mindent nem tudunk – tudtul adni törekszünk.

25. Egy béna, tizenkét éve inaszakadt ifjat, aki kezét-lábát nem tudta használni, szüleinek segítségével odaszállítottak. Visszanyerte egész teste épségét, s véle kezdődtek a csodajelek; mikor fűrgén odaszaladt az oltárhoz, növelte a Krisztusnak dicséretét zengő sokaság örömet. Egy másik hétéves fiút, aki idegzsugorodás miatt születése óta csak négykézláb csúszkált, szülei teljes hittel a boldog férfiú közbenjárására bíztak; leborultak véle a sír mellett, hogy kegyelmet kérjenek. Ezt csakhamar el is nyerték: ámulatukra az idegzsugorodás fiukban feloldódott, s látva, hogy megszilárdult térde-lába, és jár, mindannyian dicsőítő kiáltásokkal magasztalták Krisztus nevét a boldog férfiú érdemeiben. A fiút az istenfélő király határtalan örömeiben sírva fakadva, felemelte a földről és az oltárhoz vitte, s ott a dicséret himnuszát zengve a gyermek gyógyulásával kinyilvánított jótéteményért mindazokkal együtt, akik jelen voltak, forró köszönetet mondott. Így az egész éjszakát, megtisztelve szolgáját. Isten sok csodajel csillogásával csudálatosan bevilágította, a nép pedig, virrasztásba és imába merülve el nem mulasztotta, hogy minden egyes csodát dicséző kiáltással kinyilvánítson. Ezekhez kell hozzáfűzni azt is, hogy nem-

csak jelenvalók, hanem távollevők is nevezetes eredményű gyógyulást nyertek érdemeinek közbenjárásához. Mert mikor felemelésének híre mindenfelé terjedni kezdett, a különféle kórságban senyvedők tömege Magyarország minden végeiből, ki-ki ahogyan tudott, a szent koporsójához igyekezett. De jóllehet egyesek odaérkeztek, másokat súlyosabb bajuk akadályozott, s nem tudtak egyszerre odaérni, mégis hasonló irgalmat nyerve, nagyon sokan útközben gyógyultak meg. Ezért a szent király jótéteményeinek maradandó emlékcül valahányan általa visszakapták egészségüket, útjuknak ugyanazon a helyén, ahol meggyógyultak, nagy köhalmoikat raktak, s ezek ott hosszú ideig azután is megvoltak. De egy bizonyos asszony is, mikor ezalatt egyetlen fia kilehelte lelkét, letette szülőtte élettelen testét a szent király koporsója mellé, hogy érte Istentől és szentjétől vigasztalást könyörögjön. Csodálatos és a mi korunkban bámulatos dolog: az asszony abba sem hagyta az imádkozást, amíg fiát, akit oda mint halottat fektetett le, élve vissza nem nyerte.

26. Hogy megvirradt Isten szentséges szülőanyja, Mária mennybemenetele után az ötödik nap, összegyűlt a templomban a király a főemberekkel, a papság a főpapokkal; először gyászmisét mondtak, majd elmozdítva a padlóból kiemelkedő márványtáblát, végül is lementek a koporsóig, s annak felnyitásakor az édes illat oly hévsége árasztott el mindenjelenlévőt, hogy azt hitték, az Úr paradicsomi gyönyöreinek közepébe ragadtattak. Maga a koporsó színültig volt kissé vöröslő, szinte olajjal kevert vízzel; benne mint olvasztott balzsamban nyugodtak a drága csontok; ezeket a legtisztább gyolcsba gyűjtötték, s a gyűrűt, mely a boldog férfi jobb kezére volt húzva, a folyadékban sokáig keresték. Mivel ezt nem találták, némelyek elkezdtek a király parancsára a vizet ezüstüstökbe és hordókba meregetni, hogy ha kiürítették a szarkofágot, bizonyosabban megtalálják a gyűrűt. De csodálatosképpen minél több folyadékot mertek ki, annál több áradt helyébe s töltötte meg a koporsót. Látna a csodát, a kimert vizet visszaöntötték a helyére, de a visszazúditással sem telt meg jobban a koporsó. Akkor befedvén a sírt, dicséreteket s hálát zengtek az isteni kegyességnek, és a talált kincsel Isten boldogságos szülőanyjának, az örökszűz Máriának oltárához visszatértek.

Közben Isten, aki szentségében csodálatos, bőkezűségének jótéteményeit árasztotta azokra, akik mind a bazilikán kívül, mind belül gyógyulást kértek, s csodajelekkel olyannyira tudtul adtajelenlétét, hogy úgy tetszett, ismét elkövetkezett az Úr földi életének amaz ideje, melyről olvasható: "mindenek, akiknek különféle kórságban senyvedő betegek valának", Jézushoz vitték azokat, és meggyógyultak. Mindez az isteni jóság nemcsak azon a napon, hanem sok idő múltán is kegyesen munkálkodott szolgálja érdemeiért, úgyhogy más vidékekről is, hallván Isten jótéteményeinek hírért, egészségük visszanyerése végett a különb-különb betegségekben szenvedők a boldog férfi közbenjárásához vágyton-vágyva sereglettek. Egy bizonyos grófné, Matild nevű, fényes nemességű úrnő, akit három éve szüntelen bélbántalmak gyötörtek, már közel állt a halálhoz Gyászpádon hozták el övéi, s mindjárt azon a napon, melyen a boldog férfiú koporsójához ért, jobban kezdte érezni magát, és rövidesen visszaryervén korábbi élete épségét, hirdette Isten „nagyságos dolgait”, melyekkel szolgálja érdemeiért őt jutalmazta meg. Isten csodáinak többi bizonyosságát, amely az égből szolgálja kedvéért mutatkozott, nem azért

nem örökítem meg írásban, mert megcsömörlöttem, hanem mert nemcsak engem öntöz az Úr esője, aki napját a jók és gonoszok fölött is ragyogtatja; mindenkinek üdvéről gondoskodik jótéteményeinek sokaságával; hirdesse hát mindezt tollával – nekik hagyom – a számtalan bölcs, kit Magyarország melenget és felkarol. Csupán azt szándékozom még a kódex végére illeszteni, hogyan bukkant napvilágra az isteni kegyelem csodás ajándékából a sokáig keresett és nem talált gyűrű a boldog férfiú jobbjaival együtt átvitele után három évre.

27. Egy bizonyos Mercurius nevű szerzetes, aki papi rendjében az Örökszűz kincstárának őre volt, s a mennyei haza szeretete miatt a világról is lemondott, azon órában, melyben a koporsót felnyitották, nehogy a szent ereklyékből valamit elragadjon, megdorgált a király, és messzire küldött onnan. Mikor szomorú arecal ült a kórusban, egy fehér ruhába öltözött ifjú összecsavart szövetet adott át neki, mondván: „Rád bízom ezt megőrzésre, s ha eljön az idő, felfedésre.” A szent szolgálat végeztével a szerzetes az épület sarkában a szövetet kibontotta, s elsápadt, hogy Isten emberének ép kezét, rajta a csodás mivű gyűrűvel meglátta; anélkül, hogy tudtak volna róla, magával vitte a monostorba, melynek igazgatása reá volt bízva, s várva várt az ifjú által Krisztustól megjövendőlt időre. Itt a földbe rejtett kincset sokáig eltökélten egyedül vigyázta és őrizte, majd a kolostor alapítóit értesítette, végül, hogy közeledett a kinyilvánítás ideje, a királlyal is közölte. Ez a püspököket és Magyarország első embereit csakhamar összehívatta, s miután ott Krisztus sok csodás jótéteményét pazarolta, ő az ünnepélyes napot Isten embere jobbjának fel-emelésére meghatározta.

Mi dolog, testvéreim, hogy a többi tag eloszlott, s a hús porba vegyültével teljesen szétfoszlott, csak a jobb kéz őrizte meg csontjaihoz tapadó idegeivel s bőrével épségének ékességét? Nem hiszem, hogy mást akarna a jeles ténnyel kinyilvánítani a megmérhetetlen isteni szándék, mint hogy a szeretet és alamizsnázkodás az erények minden lépcsőfokán átlép... Méltán mentesült a rothadástól a boldog férfi jobbja, mert a kegyesség virágjából mindig újra kivirulva a szegényeket adományaival kifogyhatatlanul táplálta. Segítséget nyújtott a szűkölködőknek, igájukból kiszabadította a fogságba vetetteket, a zarándokoknak ruhát és szállást juttatott, az özvegyek és árvák nyomorúságát és szükségét sajátjának tekintette, az úr vacsoráját és parancsát a szegények lába mosására naponta megismételte, alamizsnáját nem rablásból, vagy mások kárára, hanem saját erszényének költségéből vetette, lemondott a birtok iránti vágyról, hogy Isten házait gazdaggá tegye...Innen van testének és jobbjának gyönyörűsége és bámulatos csodálata...”

(István király emlékezete)

Szent Imre legendájából

Szt. István fiáról egyetlen legenda készült, a 12. század elején, valószínű, hogy a Hartvik-féle István-legendát követően. Ez nagyon kevés tény tartalmaz életéről,

azt inkább csak keretnek használja föl, hogy az önmegtartóztatást, a papi nőtlenség eszméjét népszerűsítse. Kérdés, hogy valójában ilyen szűzies életet élt-e a herceg? Más forrásokban (az István-legendákban és a 14. századi krónikaszerkesztményben) ugyanis nem találunk erre vonatkozó utalást. A legenda szerzője vagy bencés szerzetes, vagy Álmos herceg külföldi származású klerikusa (Fulco) lehetett. Legrégibb kézírata a 12/13. század fordulójáról származik. Bevezető része két 15. századi kódexben maradt csak fenn.

„Egyszer, amikor Szent István király fiával együtt imádkozni jött Szent Márton egyházába, amelyet Pannónia Szent Hegyén alapított és a szerzetesek kiváló közösségével ékesített, a király, ismerve gyermeke jeles érdemeit, azt a tiszteletet adta fiának, amely őt illette. Amikor ugyanis az említett testvérek körmenetet tartva kivonultak a király köszöntésére, tiszteletből fiát küldte előre a köszöntésre. A gyermek Imre pedig eltelve Szentlélekkel, ahogy az isteni kegyelem kinyilatkoztatása mindegyikük érdemeit megismertette vele, kinek-kinek egyenlőtlenül osztotta a csókokat. Az egyiknek ugyanis egyet, a másiknak hármat, egy harmadiknak pedig ötöt, végül egynek hét csókot adott egymás után. Ezt – bár a többiek is észrevették – Szent István király szótlanul megcsodálta, a mise végén azonban bizalmas beszélgetésben gondosan megtudakolta tőle, miért osztotta egyenlőtlenül a csókokat. Szent Imre akkor mindegyikük érdemeit felsorolta atyja előtt, tudniillik, hogy ki-ki mennyi idő óta tartott ki a megtartóztatás erényében. Azt mondta, hogy ő ezen megfontolás alapján adott egyeseknek több, másoknak kevesebb csókot, és állította, hogy akít hétszeres csókkal halmozott el, az szűzi életet élt.

Ó, minden erényt felélesztő kegyelem, ki természetünk korlátait bőségesen meghaladod, s a mély titkokat kinyilatkoztatod a kicsinyeknek – Te voltál Szent Imre mestere, te adtál neki szabad bepillantást mások rejtett dolgaiba! S ennek a belső kinyilatkoztatásnak a megléte pedig így vált ismertté benne.

Szent István néhány nappal azután, hogy a Szent-hegyről eltávozott, csupán két kíséretét véve maga mellé, oda visszatért, s a testvérek virrasztását és imádságait titokban kikémlelte. Miután az éjszakai zsolozsmát befejezték, a többiek nyugovóra tértek, s csak azok maradtak a templomban, akiket Szent Imre elhalmozott csókjai-val. Ezek széteszlottak a templom rejtettebb szögleteibe, Isten színe előtt a szoltárokkal virrasztottak. A szent király aztán odament külön-külön mindegyikhez, felfedte előttük arcát, és az áldás szavaival üdvözölte őket. A királyi felséget mindegyikük a csend megtörésével köszöntötte. Végül a király egy Mór nevű testvérhez ment, akít Szent Imre hétszeres csókkal tüntetett ki, de sem szelíd üdvözléssel, sem a királyi fenyegetés szavaival nem tudott belőle választ kiesikarni. Reggel aztán, amikor a testvérek összegyűltek, a király maga is jelen volt, és hogy Mór testvér lelkét az alázatosság erényében kipróbálja, a nyilvános bűnvallomáskor igen sok olyan dolgot vetett a szemére, mely a szerzetesi étellel ellenkezik. Vádaskodása ellen Mór egyáltalán nem védekezett, hanem alázatosan megállt, s reménykedve menekült Istenhez, aki az emberi lelket vizsgálja. Ekkor aztán megismerte Szent István, hogy fiának szavai megfontoltak voltak. Miután a történeteket rendben és a valóságnak megfelelően elmondta, Mór dicsőretekkel halmozta el, és hogy egy főpapi szék dísze legyen, kevéssel ezután Pécssett a püspöki méltóságra emelte.”

Szent Gellért püspök nagyobb legendájából

Gellért püspökről két legenda maradt fenn, egy nagyobb és egy kisebb. A kutatók máig vitatják azt, melyik lehet a korábbi s melyik a később íródott. A nagyobbik legenda igen fontos forrása keresztény államiségünk megszervezésének és sok régi írásos és szóbeli hagyományt őrzött meg Szt. István korából. Különösen részletesen írja le az Ajtony elleni harcokat. A mindennapokat bemutató „életkép”, a kézi malmon őrítő s közben énekelgető szolgáló esete („a magyarok szimfóniája”) a legendának különleges értékű részlete. A legenda bemutatását onnan kezdjük, hogyan telepedett meg a Jeruzsálembé készül Gellért Magyarországon. A nagyobb legenda mai szövegváltozata a 14. század végénél korábban nem keletkezhetett. A másolók-szerkesztők kezén az eredeti szöveg jelentősen átforgalmazható, s ennek során pontatlanságok, sőt alaptalan állítások is kerülhettek bele.

„Mór püspök azután Gellért urat a szent Kereszt felállításának napjától Péter és Pál apostolok napjáig magánál tartotta: ezen Gellért úr mondott beszédet a néphez erről az ígéről. „Ezek a jótett férfiai.” Az ünnepségen a püspök meghívására a váradi [pécsváradi] apát is jelen volt. Utána pedig magával vitte Gellértet, és Váradon tartotta Szent Benedek ünnepéig; ekkor ez a népnek a következő ígéről tartott beszédet: „Az igaz virul majd, mint a lilium.” Ekkor viszont Mór püspök volt jelen. A püspök látta, hogy Gellért ura a szónak, és azt mondta: „Mióta Magyarországon Isten ígését hintoni elkezdtek, ilyen papot még nem láttunk az országban.” Gellért maga azonban továbbra is Jeruzsálembé készült.

Történt azonban, hogy mikor Szent István király a Boldogságos Szűz évenkénti ünnepét megülni Fehérvárra érkezett, akkor szokásos volt az apátokat és püspököket összehívni, hogy a szent ünnepségen együtt vegyenek részt. Ezért Mór püspök és Anasztáz apát az ünnepre Fehérvárra mentek a királyhoz, és Gellért urat is magukkal vitték. Egy alkalmas órában üdvözölte a királyt, és mikor a király Gellértet megpillantotta, a püspöktől titkon tudakolta: „Honnan jött ez hozzánk? Mert úgy nézem, istenfélő ember.” Felelt a püspök: „Velence városából igyekszik Jeruzsálembé. Csakugyan kiváló egy pap.” Szólt a király rá: „Vajon, ha nálunk maradna, nem volna Isten papja? Mi is Isten szolgálói vagyunk. Hogyan találhatna Isten szolgálatára ennél jobb országot? Ne engedjétek elmenni, várjon még egy kicsit, amíg Isten segítségével ellenségemet, Ajtonyt legyőzöm, és neki adom Marosvárt, hogy benne püspökké rendeltessék.” Másnap pedig a király magához hívatta, ő így szólt hozzá: „Hozott Isten, jó ember. Isten áldjon meg itt és a másvilágon.” Ő pedig miután térdre ereszkedve köszöntötte a királyt így szólt: „Királyi felséged méltóságához jöttem, mert zarándok vagyok, Jeruzsálembé igyekszem. Társaim is viszem, akik a Dunán lehajóznak velem.” De a király ezt mondta: „Hagyj föl ezzel a szándékkal, jó ember, és maradj nálunk, hogy jól menjen a sorod. Inkább hirdesd az ígét itt az én népemnek, erősítsd a hívőket, térítsd a hitetleneket, öntözd az újonnan

sarjadt vetést, és hatalmat adok neked, hogy országomban bárhol az ígét hirdesd, kísérőket adok melléd, akik éjjel-nappal szolgálnak neked. Te csak nyisd ki a szádat, és vesd el ennek a népnek szívébe az élet magvát. Ne menj Jeruzsálembe, hisz nem is engedlek el. Íme, a mai nappal Marosvár püspökségét néked adtam.” Ezek hallatára újból üdvözölte a királyt, és ettől fogva Gellértet választottnak nevezték. A történetek után szíve szagatása megszűnt, szándékának szála megszakadt, és amit tenni régtől fogva elhatározott, ebben a pillanatban félretette.

Eljött tehát a Boldogságos Szűz ünnepe. Gellért felöltözött, tolmácsot vett maga mellé, jelesül Konrád fehérvári prépostot, fölment a szószékre, vagyis ambóra, és beszélni kezdett a néphez erről az ígéről: „A napba öltözött asszony.”

Nem volt olyan írás, miből példát ne vett volna. A király és a nép csak nézték, és minden keresztény ember csodálkozott az isteni íge ekkora vigasztaló erején. A király nagyon megszerette őt ezért.

Mikor az ünnep elmúltával mindenki hazatért, a király magánál tartotta Gellértet, vigyáztatta, és hozzá illő palotában segítségeket rendelt melléje, valamint fiának, Imre hercegnek nevelőjévé tette hosszú időre.

Történt pedig, hogy mikor Gellért látta: Szent Imre gyarapszik az erényben, és Krisztus segítségével az emberi nem ellenségét férfi módra legyűri, a nép zaja elől menekülve egy magányos helyre vonult vissza, melyet a nép nyelvén Bélnek hívtak. Itt hét álló esztendeig böjtnek, imádságnak, virrasztásnak szentelte magát, ki nem mozdult innen; egy kunyhót épített magának, ebben fogalmazta műveit, amelyeket saját kezűleg le is írt. Egy napon azután, míg írogatott, és a túlságos elmélkedéstől éppen szunyókálni kezdett, egy szarvastehén jött oda borjával, és mind a kettő melléje telepedett a földre. Egyszer csak a szarvasbika egy farkas elől menekülve nagy robajjal rájuk rontott, mire a szarvastehén megfutamodva borját ott hagyta a Kiválasztott mellett; ez el akarván bújni, a tintát, mellyel írt, a földre döntötte. A szarvasborjú azután követte őt hazatértében, s a püspök kenyerén élve, többé nem is tágitott mellőle.

Egy másik alkalommal pedig Szent Gellért, mikor batyuját vitte, bejárata előtt egy ott heverő farkast talált. Mikor észrevette, hogy meg van sebesítve, ajtót nyitott neki, és a farkas bement vele. Mikor aztán batyuját letette, a farkas leterült elébe a földre s addig föl sem kelt, míg meg nem gyógyult. Ettől fogva a szarvasborjú is, a farkas is ott maradtak, és kijártak a kapun a legelőkre, és legelésztek, és nem bántották egymást.

Akkoriban volt Marosvárt egy Ajtony nevű nagyon hatalmas fejedelem, aki Bodony városában a görögök szertartása szerint keresztelkedett meg. Ez felette fitogtatta erejét és hatalmát. Továbbá hét felesége volt, mert nem volt tökéletes a keresztény hitben. István királynak pedig nem adta meg a tiszteletet semmiben, mert bízott katonáinak és nemes embereinek seregében, akik felett uralkodott hatalma teljében. Szilaj paripája számtalan sok volt, nem is számítva azokat, amelyeket istállóiban őriztek csikósai. Rengeteg barma is volt, mindegyik esordájának külön gulyása, s voltak azonfelül majorságai és udvarházai. Még a királynak a Maroson leüsztatott sója fölött is hatalmat bitorolt, a folyó révhelyein egészen a Tiszáig vámosokat és öröket tartott, és mindent megvámoltatott. A görögöktől felhatalmazást

kapott, és az említett Marosvárott Keresztelő Szent János tiszteletére monostort épített, s abba apátot helyezett görög szerzetesekkel, az ő rendszabályuk és szertartásuk szerint. Mivel ennek az embernek szolgált a Körös folyótól az erdélyi részekig és Bodonyig és Szörényig terjedő föld, s mindezt a hatalma alá vonta, ezért fegyvereseinek sokaságával ültett másokon, a királyt pedig semmibe vette.

Volt egy Csanád nevű igen nagyra becsült vitéze; Csanád volt a neve, a többieket, akiknek urává tette, méltóságban megelőzte. Ezt ura előtt súlyos vádakkal vádolták, amiért is ura azon gondolkodott, hogy megöleti. Csak az időt várta, hogy elveszítse, szívében fontolgatva a csalárdságot. De Csanád előtt sem maradt ez titokban. Ezért elmenekült, és titkon a királyhoz ment; a király őt Krisztushoz térítve megkeresztelte. De mert meg akart győződni hűségéről, faggatta urának titkairól, és látta, hogy nem hamisságból menekült hozzá. Megismervén tehát hűségét és állhatatosságát, így szólt főembereihez: „Készüljetek hadra ellenségem, Ajtony ellen, és foglaljuk el országát.” E szavak közben még szemmel tartotta Csanádot, hogy hűségéről még inkább megbizonyosodjék. Csanád azonban, mikor ezt hallotta, nagyon megörült. A király folytatta is, mondván: „Válasszatok magatok közül egy olyan férfit, aki a harcban vezéreték lesz.” Azok feleletül így szóltak: „Kit is találhatnánk alkalmasabbat Csanádnál?” Meg is tették vezérüknek. Csanád ezt felelte: „Amint uram, királyom akarja, meg a keresztények. Új keresztény vagyok, mint újonnan megkereszteltnek újak a harcok, melyeket vívni akarok. Veletek halni és élni kész vagyok. Induljatok és harcoljunk uramnak, a királynak ellenségei ellen.” A beszéd mindannyiuk szemében jónak látszott.

A sereget hát összegyűjtve, felvonultak az ütközetre. Miután a Tiszán átkeltek, megütköztek Ajtonnyal és seregével. Nagy harsogás és lárma támadt; a küzdelem délig tartott; sokan hullottak el sebesülten innen is, onnan is, mindkét részről. Végül Csanád serege futásnak eredt, és meghúzódott a kökényéri bokrok között, és Szőregen meg egész Kanizsán a Tiszáig.

Csanád pedig arra az éjszakára tábort ütött egy hegynél, amelyet aztán Oroszlánosnak nevezett el. Ajtony meg a Nagyösznek mondott mezőn vert tábor. Mindkét fél őrszemei aztán virrasztva fel és alá járkáltak. Csanád pedig álmatlanul töltve az éjszakát, Szent György vértanúhoz könyörgött, hogy esdje ki számára az ég Urának segítségét. Fogadalmat is tett, hogy ha ellenségén győzelmet arat, az imádság helyén – ahol a földön térdelt – monostort emel a tiszteletére. És mikor a felette nagy megerőltetéstől és fáradtságtól elnyomta az álom, álmában egy oroszlán alakja jelent meg neki; megállt a lábánál, és szólt hozzá: „Ember, mit alszol! Kelj fel tüstént, fújd meg kürtödet, menj, kezdj ütközetet és legyőzd ellenségedet.” Es mikor felébredt, úgy tűnt neki, mintha két ember erejét kapta volna meg. Azután összegyűjtötte seregét, elbeszélte nekik az álmot, amelyet látott, és így szólt: „Imádságom után, amelyet leborulva sokáig végeztem az Úr és Szent György vértanú előtt az éjjel, álom nyomott el, s mintha egy oroszlánt láttam volna, amint ott állt a lábamnál, körmeivel rázott és azt mondta: „Kelj föl, ember, mit alszol! Seregedet szedd össze, menj az ellenségre, most éppen alszik, győzd le! Ennek hallatára dicsőítették Istent, mondván: „Uram, irgalmazz! Krisztus, kegyelmezz! Uram, irgalmazz! Miatyánk!”

Késedelem nélkül harcba szálltak hát, és Szent György vértanú érdemeiért, aki őket oroszlán alakjában látogatásra méltatta, várták az ég segítségét. És nemsokára azon az éjszakán egymásra rontottak; Ajtony serege, mely a síkságon táborozott, hátat fordítva futásnak eredt. Ajtonyt pedig Csanád serege a csata helyszínén megölte. Fejét levágták és elküldték a királynak. Ezen a napon rengeteg zsákmányt ejtettek, és elteltek nagy örömmel, hogy a király ellensége elesett. A harcban elesett keresztények holttestét pedig felszedték. Marosvárra vitték, és a Keresztelő Szent János egyház temetőjébe, a görögök monostorába temették el, mert más monostor azon a vidéken abban az időben nem volt. E város egyharmada pedig a hely szerzeteseinek szolgált. Csanád nem üzte el őket, hanem megengedte, hogy abban az állapotban maradjanak, amelyben találta őket.

Ezek után Csanád maga mellé vette az említett monostor apátját néhány testvérrel, és arra a helyre ment velük, ahol neki az oroszlán megjelent; a helyet megjelölte, hogy fogadalmát, amelyet Szent Györgynek tett, teljesítse. Még ugyanazon nap társainak nagy lakomát rendezett. Azután átkeltek a Tiszán, és a királyhoz mentek. Már ekkor Ajtony feje a városkapu tornya fölött függött. A király pedig Csanád láttára megörült igen nagy örömmel, de társát, Gyulát, mindenkinél jobban kitüntette. Ezt hallva Csanád mosolyogva így szólt: „Ha a fejet elhozta a királynak ide, miért nem hozta el a nyelvét is vele, aki a király ellenségét megölte?” Gyula ugyanis hazudott, mikor a fejet bemutatta, azt állította ugyanis, hogy ő ölte meg a király ellenségét. S mikor a fejet, hogy a király megnézzé, levették, és száját felnyitva a nyelvét nem találták, Gyulát hazugságáért a király udvarából kidobták. Csanádot pedig, aki a nyelvet a tarsolyából előmutatta, a király felmagasztalja. Megtette a királyi ház és Ajtony házának intőzőjévé. Ezt mondta a király: „Ezt a várost a mai naptól ne nevezzék már a Marostól, hanem legyen neve Csanádtól. Azért, mert kipusztítottad belőle ellenségemet, te légy ennek a tartománynak ispánja, és a magad nevével kereszteld el: nevezzék minden nemzedékig Csanád tartománynak.” Ezek után Csanád elment arra a helyre, ahol az oroszlant látta álmában, ott Szent György vértanú tiszteletére monostort épített, és oda telepítette Keresztelő Szent János monostorából az említett görög szerzeteseket apátjukkal együtt.

Történt pedig, hogy miután István király látta: birodalma a harcoktól megnyugodott, Istennek szolgáját, Gellértet visszahívta a remeteségből. Mikor a király elé járult, és őt a szokott módon üdvözölte, így szólt hozzá a király: „Háborgatlak téged, Isten embere, alkalmatlan időben. Most ugyanis az az akaratom, hogy a tizenkét püspökséget, amelyek felállítását országomban elterveztem, püspökökkel betöltssem. Ez mégis inkább mások szándékától függött, akiknek a sátán volt az uruk. Ám most vedd a püspökséget, mely -- ahogy ítélem -- téged illet. Mivel azonban most nincsenek segítségedre papjaink, akikkel az egyházi előljáró ékeskedni szokott, ezért más egyházaktól és monostoroktól hozunk papokat és szerzeteseket, hogy az egyházi törvények rendje szerint segítségetekre legyenek az isteni szolgálatban. Én pedig meghagyom ispánjaimnak, hogy a néptől a maga idejében megélhetésedre tizedet szedjenek gabonából. Azt akarom pedig, hogy senki se maradjon, aki ezt nem fizetné. Ne szenvedjétek ugyanis földi szükségletekben semmi hiányt,

csak gyakoroljátok hivatástokat Krisztus szolgálatában, az Ige hirdetésében, a keresztelésben és a hitetleneknek Krisztushoz térítésében.”

A király parancsára csakugyan gyülekeztek szerzetesek az ország különböző monostoraiból; kettő Váradról: István és Anzelm, kettő Zalából: Konrád és Albert, kettő Bélből: Krátó és Tászló, négy Pannonhalmáról: Fülöp, Henrik, Lénárd és Koncius. Ezek tízen papok voltak és tanult férfiak. Csanád ispán szekerére ültette, és a csanádi egyházmegyébe vitte őket, először is Oroszlánosra, ahol Szent György vértanú tiszteletére monostort emelt. Miután ezt a helyet fölszentelték, a püspök és szerzetesei tiszteletére nagy lakomát rendezett, és sok ajándékkal is elhalmozta őket. Innen tovább menve Marosvárra értek, ahol a görög szerzetesek voltak, akik a maguk szertartása és szokása szerint tartották az istentiszteleteket. A püspök pedig, miután Csanád ispánnal megtanácskozta a dolgot, ezt a görög apátot szerzeteseivel Oroszlánosra vitte át, az ő monostorukat pedig Csanád a püspöknek és szerzeteseinek jelölte ki, és ott is laktak, míg Szent György vértanú monostora el nem készült.

Gellérthez pedig özönlöltek a nemesek és közemberek, gazdagok és szegények, és kívánták, hogy az egy Isten jelentő Szentháromság nevében keresztelje meg őket. Ezeket saját fiaiként fogadta, és asztalához hívta, hogy megvendégelje őket. Az ispánok is, kiket a király rendelt oda, sokakat hoztak, és ezek Keresztelő Szent János monostorában megkeresztelkedtek. Mert nagy tömeg nép állt a kapunál a cinteremben, az ennivalójukat is magukkal hozták, és nem volt pihenésük azoknak, akik őket keresztelték, csak éjszaka; nagy munkájuk volt, mégis Krisztus nevéért, kinek dolgában fáradoztak, a munkát jó szívvel és örömezt végezték. A püspök pedig azoknak, kik már megkeresztelkedtek, folyvást hirdette Isten igéjét.

Az említett szerzetesek között pedig hét tanult és magyar nyelven avatottan tolmácsoló férfi volt, mégpedig Albert, Fülöp, Henrik, Konrád, Krátó, Tászló és István. Ezek maguk is hirdették a népnek Isten igéjét. Az egész csanádi tartományt ugyanis ők öntözték meg a szent írások hirdetésével. Esperességet is viseltek, város- és falun templomokat építettek. A nép pedig, jóllehet zsenge ültetvény volt, buzgó lélekkel hallgatta Isten igéjét, s éjjel-nappal az Úr törvényét fontolgatta.

Egy napon aztán harminc újonnan megtért ember jött a püspökhöz, és kérte, hogy vegye magához fiaikat, taníttassa őket tudományokra, és szentelje papokká. Befogadta és Valter mester kezére bízta őket, alkalmas házat adva nekik, hogy ott a nyelvtan és zene tudományába bevezesse őket. Rövid idő alatt ezekben a tudományokban nem kis előmenetelt értek el. Ennek láttán a nemesek és országnagyok az említett Valterhez adták fiaikat nevelésre, hogy a szabad tudományok gyümölcsseit leszedjék. Ők lettek Szent György monostorában az első kanonokok; a püspök igen nagy gonddal nevelte őket, minthogy nem voltak idegenek, hanem országbeliek, hogy ők Isten egyházát velük még fönségesebben fölmagasztalják.

Keresztelő Szent János ünnepén - azután hogy a prédikációt befejezte és áldást osztott - mintegy száz ember járult a püspökhöz, s azt kérte, hogy szenteljen meg számukra helyeket, ahol templomokat építhetnek. Hitvallásuk a püspöknek nem kis örömet okozott. Lakomát rendezve az asztalához hívta őket, s a többiekkel, gazdagokkal, szegényekkel, az összes ott levőkkel. Miután pedig az asztaltól fölkeltek, a püspöknek különféle ajándékokat, adományokat és drágaságokat ajánlottak fel: lo-

vat, marhát és juhot, nagyon sok szőnyeget, az asszonyok pedig aranygyűrűket és nyakékeket. A püspök erre így szólt: „Vajon azért hívtalak-e meg benneteket, hogy javaitoktól megfosszalak? Távol legyen tőlem! Azért hívtalak, hogy Isten igéjét halljátok!” De valamennyien adták felelték rá: „Mivel ma tőled hallottuk, szent atyánk, amint Isten szavával bizonyítottad: miképpen a víz eloltja tüzet, úgy oltja el az irgalmas szeretet a bűnt, fogadd hát, amit felajánlottunk neked Krisztus nevéért, akiben az életre újjászülettünk.”

Történt pedig hogy mikor a püspök elment a szerzeteseivel az egyházmegyéjét meglátogatni, és felszentelni azok temető helyeit, akik templomokat akartak építeni, ezek úgy fogadták, mint a szent apostolokat, akik jeleket és csodákat tettek. Mindenükből, amijük volt, készséges lélekkel ajánlottak föl ajándékokat. Az említett hét szerzetes pedig a püspök előtt ment minden helységbe, ahová menni készült, hirdették az igét, és keresztelték a népet. Általuk a hívőknek megszámlálhatatlan tömege csatlakozott az Úrhoz. Ezek ajándékait elfogadták, azután Marosvára szállították.

A püspök pedig nagy gondot fordított a szegény tanulókra, szerzetesekre, jövevényekre. Házához hozták a gyermekeket, és iskolába adták őket; itt olyan buzgalommal tanultak, hogy az éjt is nappallá tették. Az első harminc tanuló pedig már megtanulta az olvasást és az éneklést. Ezeket a püspök úr papokká szentelte, és kanonokoknak tette meg. A Dunán túlra is követeket küldött, és tanítványokat gyűjtött. Összegyűjtve ezeket is papokká szentelte, és a plébániákon az egyházak igazgatóivá tette. Sereglettek hozzá németek, csehek, lengyelek, franciák és mások is; felszentelésük után ezekre bízta egyházmegyéje plébániáit.

Valter mester pedig látva, hogy felette megszaporodik az iskolások száma, a munka terhétől szorongatva, a püspöknek ezt mondta: „Nem vagyok elegendő, hogy ekkora tömegnek ellássam mindkét feladatot, az ének tanítását is, meg az olvasását is. Küldj és hozass egy mestert akár az olvasáshoz, akár az énekléshez.” A püspök tehát elküldte Mór testvért, a király üdvözlésére, és meghagyta neki, hogy az iskolákat is meglátogassa, amelyek akkor Fehérváron rendszeresek voltak, keressen a tanulók számára egy doktort vagy oktatót, és hozza magával. Ez Fehérvárra ment, s miután a királynál elintézve a rábízottakat, bement az iskolába is. Volt itt egy Henrik nevű német, ő volt a gyermekek helyettes tanítója. Tárgyalt vele, s ez késznek mutatkozott, vette a könyveit, s a püspökhöz ment velé. A püspök szívesen fogadta őt, és a tanulók mesterévé tette az olvasásban. Valter pedig az éneklésben maradt előljárójuk.

Amint tehát a hívők és a papok száma növekedett, az Isten embere az egyes városokban templomokat emelt, s a fő monostort, amelyet Szent György vértanú tiszteletére a Maros partján épített, Marosvárnak nevezte el. Szent István király, ezt mintegy hozományul bőkezűen felékesítette adományokkal. Ebben a monostorban Isten ajánjának tiszteletére oltárt állított, és eléje ezüsttömjenezőt függesztett; két haladottabb korú embert rendelt szolgálatára, ezek ügyeltek, hogy még egy óra hosszat se hiányozzék ott a tömjén illata. A püspök pedig szombatonként, miként Mária mennybevétele napján is magasztaló dicséretekkel és kilenc olvasmánnyal róttá le ugyanitt ájtatossága adóját. Ezeken a napokon az irgalmasság cselekedeteit

is bőkezűbben gyakorolta. A többi napokon pedig, a hajnali és esti zsolozsma végzetével kétszer szokott körmenetben az ő tiszteletreméltó oltárához járulni...

Jóllehet pedig a püspöki tisztséget nagy gondossággal látta el, mégis a rábízott nyáj miatt nagy volt a gondja. Mert valahányszor egyik-másik fiát, akiket ő szült, István király az igazság vesszejével meg akarta vétkéért fenyíteni, az atya a jámborság buzgalomával és a könyörületeség könnyeivel megvédélmezte.

Történt pedig egyszer, hogy valakinek védelmére a királyhoz igyekezett; annak a vidéknek egy erdős részén, mely disznók legeltetésére szolgált, volt egy tanya, és ebben délidőben megszállott. Itt éjféltajt malomkövek zaját hallja, amit egyébként még nem tapasztalt. Csodálkozott, hogy mi lehet ez. Majd az asszony, aki a malmot hajtotta, énekelni kezdett. Csodálkozva szólott erre a püspök Valterhez: „Hallod-e, Valter, a magyarok szimfóniáját, miképpen hangzik?” És mindketten nevettek az éneken. Mire pedig a malmot egy asszony hajtotta kezével, és az ének magasabbra szállt, a püspök pedig eközben ágyában feküdt, még egyszer így szól még mindig mosolyogva: „Magyarázd meg nekem, Valter, miféle dallamú éneklés ez, amely lejtésével arra készíted, hogy az olvasást abbahagyjam?” Amaz pedig ezt mondta: „Nótának dallama ez! Az asszony, aki énekel, ennek a gazdának szolgálója, akinél szállást kaptunk. Urának búzáját őrli ilyenkor, mikor a vidéken másféle malom éppen nem található.” Mire a püspök így szólt: „Géppel jár vagy kézi munkával?” „Géppel is, kézi munkával is – mondja rá Valter –, nem húzza semmiféle barom, hanem az asszony saját kezével forgatja.” „Csodálatos dolog – mondja a püspök –, hogyan boldogul az ember. Mert ha gép nem volna, a fáradságot ki tudná elviselni? Boldog egy asszony – folytatja –, aki bár mások hatalma alatt áll, köteles munkáját ilyen szépen, zúgolódás nélkül, vidáman végzi.” És jócskán adatott pénzt neki.

Történt pedig, hogy miután a királyhoz ment és ügyeit sikeresen elintézte, egy nemes embert súlyos bűnnel vádoltak a királynál, és egész sereg nemes sem tudott számára kegyelmet nyerni, de ő maga kieszközölte. S az alatt az idő alatt, míg a királyi udvarban tartózkodott, a püspökök, apátok, nemesek, papok és egyházi emberek összegyűlekeztek, és magatartását, szentségét csodálva dicsőítették Istent. A Boldogságos Szűz monostora számára meg, amelyet magának temetkezési helyül szemelt ki, a királyi úrtól ez alkalommal ötven márkát kapott, tíz vég bíbort, ötven vég posztót, a királynétől pedig négy vég bíbort és ugyanannyi patyolat szövetet. Szent György vértanú templomára is ezer márkát ígért, s ezt ígéretéhez híven még életében hiány nélkül meg is adta.

A szent embernek az volt a szokása, hogy kanonokjai közül senkinek sem engedte meg, hogy a városban aludjék, kivéve azokat, akiket útra küldött. A többiek egy házban nyugodtak együtt. Ha pedig valamelyikük nem ment el a hajnali zsolozsmára, az arra a napra nem kapta meg járandóságát. Gyanús házhoz egyiküket sem engedte egymagában menni. Mert azt mondta nekik: „A tonzúrán kívül miben különböztök a világiaktól, ha ilyesmit csináltok?” A kóruson karinget viseltek, a kóruson kívül meg kerek köpenyeket hordtak. Ha pedig valakit közülük nyilvánvalóan bűnben talált, azt megfosztotta javadalmától. Ő maga a szent szerzet ruháját, amelyet gyermekkorában öltött magára, soha nem cserélte fel másra.

Abban az időben történt, hogy Csanád ispán valakit megkötözve bitófához vezetett gaztettéért. Ez azonban kiszabadult azok kezéből, akik megbilincselve vezették, és a Boldogságos Szűz monostorába beugorva megmenekült. Azok őt nyomon követve, eljutottak a monostor ajtajához. Ott azt mondták neki: „Jól jártál, ravaszdi! A vesztőhely hurkából kimenekültél, de irháddal együtt, amit majd lenyűznek rólad, verembe estél.” Nagy nevetés támadt erre a nép között. A rab pedig egész életére a monostornak lett a harangozója.”

(Árpád-kori legendák és intelmek)

A zobori szent remeték legendájából

Mór pécsi püspök (1848-ban boldoggá avatták) írta 1064 k. a legrégebb magyarországi legendát a Vág folyó völgyében élt remetéskedő, önsanyargató életét élő (1083-ban szentté avatott) két szerzetesről: Zoerardusról (szerzetesi neve András) és tanítványáról, a vértanúságot szenvedő Benedekről. Mór személyesen ismerte a tiszteletre méltó férfiút, legendájának főhőseit, akiknek életét így mutatta be, mint a kíméletlen testi önsanyargatást is vállaló remete-szerzetesi életmód mintaképet

„Abban az időben, amikor a legkeresztényibb István király akaratából Isten ismerete és tisztelete Pannóniában még éppen csak kiesírázott, hallva a jó uralkodó híreről, más földekről, sok kanonok és szerzetes gyűlt össze hozzá mint atyjukhoz, nem annyira kényszerűségből, mint inkább hogy a szent szerzetesi élet új öröme együttélésükkel kiteljesedjék. Köztük az egyik, név szerint Zoerárd, aki mint rózsa a tövisek között, falusi egyszerűségben született, a Szentlélek ösztönzésétől indítva a lengyelek földjéről ebbe a hazába jött, és miután Fülöp apáttól, akinek Szent Ipoly vértanú tiszteletére szentelt Zobor nevű monostora Nyitra vidékén fektött, a szerzetesi ruhát és az András nevet megkapta, remete életre szánta el magát.

És hogy ott a szív mekkora töredelmével és a test mekkora kínzásával gyötörte magát – ezeket én tanítványának, a vele élő Boldog Benedeknek az elbeszéléséből hallottam –, elhatároztam, hogy néhány szóval megírom. Én, Mór, aki most Isten irgalmából püspök vagyok, akkor pedig iskolás gyermek voltam, a jó férfit láttam ugyan, de hogy milyen volt szerzetesi élete, azt nem látás, hanem hallás útján ismertem meg. Mert amikor a Szent Márton püspök tiszteletére szentelt monostorunkba a már említett Benedek szerzetes gyakran eljött, ennek tiszteletreméltó életéről elmondta nekem az itt következő dolgokat.

Miután ez a tiszteletreméltó férfi, András, a remeteség magányát vállalta, teste nagy kifárasztásával, de a lelki élet megerősítésével a bűjtőt mindig megtartotta. Három napon át minden ehető dologtól tartózkodott, annak a kegyelme iránti szeretetből, aki az emberekért emberré válva negyven napig bűjtött. Mikor pedig a nagybőjti időszak következett, annak a szerzetesi életnek a példájára, amelyben Zosimász apát élt, amikor valaki negyvenöt datolyával töltötte el a nagybűjtőt, ő

Fülöp atyától, akitől a szerzetesi ruhát elfogadta, negyven diót kapott, és azon élve, ennyi táplálékkal megelégedve, örömmel várta a szent húsvét napját.

Ezekben a napokban, sőt máskor is, jóllehet a táplálék nemcsak a test felüdítésére nem volt elegendő, hanem még a lelket is elgyöngítette, az imádság idejének kivételével a munkával mégsem hagyott fel soha, hanem fejszét fogva az erdő egy magányos helyére ment dolgozni. Amikor aztán a túlzott munkától és a szigorú böjtöléstől teste és lelke legyengült, s egyik napon szinte halálra válva feküdt, egy szép arcú és angyali tekintetű ifjú jött, és kocsijára téve a kunyhójába vitte. De eszméletlen állapotba elmúltával, miután magához térve megtudta, hogy mit tett vele Isten irgalmassága, megvallotta mindezeket az előbb említett tanítványnak, Benedeknek, aki nekem ezeket elmondta, esküvel kötelezve őt, hogy halála előtt senkivel se ismeresse.

Az egész napos munka után azonban csak olyan éjszakai nyugalmat engedett testének, hogy azt inkább lehetett kínzásnak és gyötremnek, mint nyugalomnak nevezni. Egy tölgyfa tönköt, amit lesimított ugyan, kis kerítéssel vett körül, és ebbe a kerítésbe éles nádszálakat rögzített minden oldalról. Aztán a tönkön ülve olyan helyzetet foglalt el tagjai felüdítésére, hogy ha teste álomtól elnehezdedve, véletlenül valamire eldől, a nádszálak hegyétől súlyosan megsérve felébredjen. Ezenkívül még fából készített abroncsot is tett a feje fölé, amire négyfelől négy követ is függesztett, hogy ha álmos fejét bármerre lehajtja, a kő megüsse.

Ó, milyen nagyszerű a boldog férfinak, Andrásnak jutalma! Milyen boldog és örök élet az, amely koszorúval százszorosán feldíszítve az égben fizeti vissza azt, amit a földön kemény munkával szerzett! Ó, hitvallás hallatlan neme, ami még értékesebbé teszi az ígéret országát! Sem az étel, sem a nyugalom nem tudta olesó édességével elrabolni az örök életet, és a gonosz lélek nem találhatta meg a csábítás útját.

Ezeket, amiket megírtam, tanítványának, a már említett Benedeknek az elbeszéléséből ismertem meg, aki maga is elhatározta az atya halála után, hogy ugyanezen a helyen lakik. És amikor három éven át mestere példája szerint szigorú fegyelemben élt, rablók jöttek, és abban a reményben, hogy sok pénz van nála, a Vág folyó partjára vezetve megkötözték, elvágták a torkát, és a vízbe dobták. Mivel pedig sokáig keresték a testét és nem találták egy egész esztendőn át, feltűnt, hogy egy sas ült a Vág folyó partján, mintha valamit őrizne. Ebből a holttest holléte felől bizonyossá válva, valakit a vízbe küldtek, és így sértetlenül megtalálták, mintha csak a minap halt volna meg. Ugyanott temették el Benedeket, Boldog Emmerám vértanú bazilikájában, ahol a szent atya, Boldog András csontjai pihentek. Ő mondta el nekem erről a tiszteletreméltó atyáról mindazt, amit már megírtam. De a következő dolgokat Fülöp apát szokta nekem elmondani, miután apát lettem.

Mikor tehát teste bomlásának ideje közeledett, jelezte ezt a jelenlevőknek, és meghagyta, hogy ruházatának egyetlen darabjából se vetköztessék ki, amíg Fülöp apát – akiért már elküldött – meg nem érkezik. Ez az atya akkor érkezett meg, amikor a tiszteletreméltó test már holtan feküdt, hogy megmossák. Ő megtalálta a vasövet, amely már belső részeit érintette. Ó, csodálatos és hallatlan dolog! A húsát belülről bomlasztó övet bőre kívülről elrejtette. Ámde a vértanúságnak ezt a fajtáját

meg sem tudhattuk volna, ha köldökénél a megkötött fém csomója elő nem tűnik. Miután pedig feloldották az övet, mikor a testről lehúzták, a bordák összezúzódásának hangja erősen hallatszott. Ennek az övnek a felét elkönyörögtem ugyanettől az apától, és mostanáig megőriztem, de az igen keresztény Géza herceg kérését meg nem tagadhattam, hisz állandó vágyakozással könyörgött nekem érte. És miután a boldog férfi testét eltemették, amiket Fülöp apát elbeszéléséből megismertem, s megismertetésre méltónak látszottak, jól emlékeztetembe véstem.

Egyszer az erdőben rablók gyűltek össze, akiknek a bandái legnagyobb részét elhagyott helyen laktak. Ezek összeverekedve, közülük egyet súlyosan megsebesítettek. A veszekedést megszakítva, mivel ezt társai semmiképpen sem akarták az erdőben magára hagyni, tanácsot tartva elhatározták, hogy a feljebb említett férfinak, Andrásnak kunyhójába viszik, akinek hírneve körös-körül mindenkihez eljutott. De mivel innen a hely még nagyon messze volt, a rabló az úton meghalt. Am azért holttestét a kunyhóhoz vitték, és abban elhelyezték. S már éjjelre járt, amikor csontjait az anyaföldnek akarták adni, lelke hirtelen visszatért, és a már halott kezdett magához térni. A jelenlevők nagyon megijedtek, és a rémülettől elmenekültek, de a feltámadt visszahívta őket. Azt mondta: „Ne rettegjete, testvérek, és ne fussatok, ugyanis Szent Zoerárd támasztott fel engem a halálból az életre”. Azoknak pedig – amikor a nagy örömtől sírtak, és kérték, hogy menjen velük – azt mondta, hogy soha nem fog ettől a kunyhótól eltávozni, hanem ott örökre Istennek és Szent Zoerárdnak fog szolgálni. Meg is tette, amit megígért, és haláláig ott maradt.

Egy másik csodáját sem akartam semmiképpen sem elhallgatni, amit ugyancsak Fülöp apát elbeszéléséből ismertem meg. Nyitra városában egy vádlottat elítéltek és felakasztottak. Ez aztán Isten irgalmából leoldozva Fülöp apáthoz jött, és elárulta, hogyan szabadult meg a boldog férfi, András érdemei által. Azt mondta ugyanis, hogy miután elítélték, mindig az ő nevét hívta segítségül, és mikor a bitófára húzták, a boldog férfi, András, a kezével rögtön fenntartotta őt. Csakhogy amikor azok őt mind halottnak gondolva hazatértek, András a kezével leoldozva távozni engedte.

Ó, milyen érdemes férfi az Isten előtt, aki láthatóan megjelenik, hogy embereket szabadítson meg, jóllehet láthatatlanul az angyalok kórusában foglal helyet.

(Árpád-kori legendák és intelmek)